

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Marika Palatá

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

**Rozhodování Evropského soudu pro lidská práva v otázce
sociálních práv českých občanů**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vedoucí diplomové práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková**

**Vypracovala:
Bc. Marika Palatá**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Rozhodování Evropského soudu pro lidská práva v otázce sociálních práv českých občanů zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 15. března 2010

.....

Bc. Marika Palatá

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Bc. Marika Palatá

OBSAH

ÚVOD	3
1. HISTORICKÝ VÝVOJ LIDSKÝCH A SOCIÁLNÍCH PRÁV	5
1.1 Exkurz do „předmoderního období“	5
1.2 Moderní a postmoderní věk	7
1.3 Dílčí závěr	9
2. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA SOUČASNÉ KONCEPCE PŘEDMĚTU ÚPRAVY SOCIÁLNÍCH PRÁV	11
2.1 Východiska filozofická a ideologická	11
2.2 Východiska sociální	14
2.3 Dílčí závěr	16
3. POJMY A POVAHA SOCIÁLNÍCH PRÁV	19
3.1 Základní pojmy a definice	19
3.2 Sociální práva a sociální pedagogika	21
3.3 Dílčí závěr	24
4. PRAMENY SOCIÁLNÍCH PRÁV	25
4.1 Mezinárodní a evropské prameny	25
4.1.1 Organizace spojených národů	25
4.1.2 Mezinárodní organizace práce	28
4.1.3 Dokumenty Rady Evropy	29
4.1.4 Evropská unie	33
4.2 Prameny ČR	34
4.2.1 Ústavní zákony a mezinárodní smlouvy	35
4.2.2 Zákony a ostatní prameny nižší normativní právní síly	35
4.3 Dílčí závěr	36
5. VYMÁHÁNÍ SOCIÁLNÍCH PRÁV	37
5.1 Vymáhání sociálních práv na mezinárodní úrovni	37
5.2 Vymáhání sociálních práv na úrovni EU	40
5.3 Vymáhání sociálních práv na vnitrostátní úrovni	41
5.4 Dílčí závěr	43

6. EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA	44
6.1 Historie vzniku soudu	44
6.2 Fungování soudu	45
6.3 Řízení před Soudem	45
6.4 Vybrané rozsudky Soudu v otázkách sociálních práv českých občanů	50
6.5 Závaznost a výkon rozsudků Soudu	71
6.6 Dílčí závěr	73
7. VLIV ROZHODOVACÍ PRAXE EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA NA VNITROSTÁTNÍ ÚROVNI	75
7.1 Vliv na judikaturu českých soudů a vnitrostátní zákonodárství	75
7.2 Vliv na sociální pedagogikou sledované oblasti	76
ZÁVĚR	79
RESUMÉ	81
ANOTACE	84
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	86

ÚVOD

V této práci se hodlám zabývat rozhodováním Evropského soudu pro lidská práva v otázce sociálních práv českých občanů. Pro pochopení této problematiky je však nutné nejprve definovat, co se rozumí pod pojmem sociální práva. Neexistuje však žádná jednoduchá a obecná definice sociálních práv. Pojem sociálních práv může být chápán velmi široce, například jako „*taková opatření vyjádřená právní a jinou formou, jež jsou nezbytná k naplnění sociálních potřeb lidí a k podpoře sociální soudržnosti a solidarity.*“¹ Pojetí sociálních práv může být naopak zužující jako práva na důstojný materiální život. Lze je chápat i jako určitou oblast práva² zahrnující „*všechna právní odvětví, která se vyznačují zvýšenou intenzitou sociálně politického obsahu*“³ nebo „*ty části práva, jejich cílem je vyrovnání sociálních rozdílů, především v podobě nedostatků jedinců a určitých skupin obyvatel v materiálním zajištění, rovnosti příležitosti a možnosti vlastního uplatnění a rozvoje.*“⁴

Sociální práva byla vždy spojována s lidskými právy jako jejich součást, která vymezuje sociální záruky důstojné lidské existence. V tomto smyslu budou chápána sociální práva v této práci a v tomto smyslu se jimi také budu zabývat. Vzhledem k zaměření své práce se pokusím o výklad významu sociálních práv a jejich aplikaci především v evropském kontextu.

Sociální práva však zdaleka nejsou tak preferována ve srovnání s občanskými a lidskými právy. V první části své práce je nutné proto podat základní historický výklad vývoje lidských a sociálních práv a jejich filozofických a sociálních východisek. Chtěla bych ukázat, že sociální práva jsou součástí lidských práv a že je možné se rovněž domáhat jejich dodržování u orgánů k tomu na mezinárodní úrovni

¹ Přístup k sociálním právním v Evropě (Zpráva vypracovaná Mary Daly, Queen's University, Belfast), s. 11, Rada Evropy, 2002, ISBN 92-871-4984-4.

² Pojem „sociální právo“ je pojmem v českém právním prostředí relativně novým, který je kladen na pomezí veřejného a soukromého práva, který se však doposud neprosadil jako samostatné odvětví práva.

³ Zacher, H. F. in Koldinská, K., Sociální právo, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, s. 22.

⁴ Wertenbruch, W. in Koldinská, K., Sociální právo, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, s. 22.

zřízených, přestože se stále objevuje kritika, která polemizuje s tím, zda jsou tato práva vůbec vymahatelná.

Problematikou lidských práv jsem se již zabývala ve své bakalářské práci v kontextu s právy dítěte. V určitém ohledu na tuto práci také navazuji, neboť práva dítěte úzce souvisejí rovněž s právem na rodinný život, právem na vzdělání či zákazem diskriminace, která jsou chráněna mezinárodními úmluvami a soudními či kvazisoudními orgány. Tato práva chrání rovněž Úmluva Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod, která vytvořila Evropský soud pro lidská práva. Jak ve své práci blíže rozeberu, tento Soud je velmi účinným orgánem vydávajícím závazná rozhodnutí v oblasti lidských, ale i sociálních práv. Chtěla bych ve své práci ukázat detailnější pohled na oblast sociálních práv a jejich vymáhání v rámci mechanismu vytvořeného Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod. Zaměřím se v tomto ohledu na případy, v nichž Evropský soud pro lidská práva rozhodoval ve vztahu k českým občanům a jejich stížnostem směřujícím do porušování jejich sociálních práv.

Nedílnou součástí této práce bude také pojednání o vztahu sociální pedagogiky k zadanému tématu.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ LIDSKÝCH A SOCIÁLNÍCH PRÁV

Následující náhled do historie lidských a sociálních práv umožňuje pochopit, proč jsou sociální práva jedním ze základů, na kterých byla během minulého století vybudována Evropa. Sociální práva sehrávala ve vývoji Evropy důležitou roli a vydělovala ji tak od ostatních oblastí světa. Evropský model sociálních práv sloužil jako prostředek a současně i udržující prvek sociální soudržnosti a sociální solidarity. Vývoj ekonomiky i jiných oblastí však vystavuje evropský model sociálních práv tlaku.⁵

1.1 Exkurz do „předmoderního období“

Lidská práva a jako jejich součást i sociální práva jsou výsledkem dlouhého a poměrně komplikovaného historického vývoje.

I když zajisté existovaly určité svobody, privilegia a práva náležející jednotlivcům nebo skupinám i ve starších etapách lidských dějin, nedošlo ani v nejvyšším stupni vývoje řeckých městských států ani v období římské republiky k uznání lidských práv a svobod jednotlivce. Antická společnost byla totiž charakterizována zejména otrokářským společenským systémem a ve starém Římě patriarchátem. Lze konstatovat, že veškerá práva náležela muži, resp. otci rodiny, který měl moc *de facto* neomezeně rozhodovat o životě, vzdělání a práci svých dětí a ženy.

Dokumentem, který hrál významnou úlohu ve vývoji lidských práv a můžeme jej považovat za historicky první právní dokument zakotvení lidských práv, byla *Magna Charta Libertatum* (Velká listina svobod) vydaná v Anglii roku 1215 králem Janem Bezzemkem na nátlak anglosaské šlechty a později se změnami v letech 1216, 1217 a 1225. Velká listina omezovala práva panovníka ve prospěch šlechty a měst a deklarovala, že i panovník musí dodržovat zákony a jednat tak, jak

⁵ Přístup k sociálním právům v Evropě (Zpráva vypracovaná Mary Daly, Queen's University, Belfast), s. 10, Rada Evropy, 2002, ISBN 92-871-4984-4.

zákon ukládá.⁶ Na základě tohoto dokumentu byl jmenován výbor 25 baronů, kteří mohli zrušit rozhodnutí krále. Byla posílená také některá práva svobodných poddaných. Tento dokument obsahoval několik zásad, které otevřely cestu ke svobodě, a také se stal předlohou pro vznik mnoha ústavních dokumentů. Magna Charta je doposud všeobecně uznávána jako základ nepsané ústavy Velké Británie.

Ve starších společnostech organizovaných do stavů jednotlivec nevystupuje jako individuum, ale stojí uvnitř menších či větších uskupení a představa, že by se tento jednatel mohl podle svého přání vymanit ze svého stavu, byla lidem ve starší evropské společnosti stejně cizí, jako lidem v dnešní době představa, že by jejich roli v životě výhradně určoval jejich původ a tradice.⁷

Pokud bychom vůbec mohli hovořit o sociálních právech ve starověku a středověku, museli bychom tuto oblast zúžit zřejmě pouze na sociální oblast, která byla v rukou panovníka. Jeho úkolem bylo řešit problémy chudých, kteří byli pro svůj stav zpočátku ze společnosti i vylučováni nebo trestáni.

Např. již Chammurappiho zákoník ze 17 stol. př. n. l. stanovil zaopatřit panovníkovi své vojáky a jejich rodinu. Také ve starém Řecku byly přijaty tzv. Solónovy reformy, které řešily problémy mezi aristokracií a chudými. Solón zrušil dlužní otroctví a zakázal ručit za dluhy osobní svobodou. Ve starém Římě řešili chudobu mimo jiné rozdáváním chleba a umožněním účasti nejchudšího obyvatelstva na zábavě spolu s bohatými vrstvami.

Ve středověku dochází k rozvoji péče o chudé. Prostřednictvím církve dochází k rozvoji chudinské péče, která byla poskytována především kláštery. Postupem času někteří panovníci vydávali nařízení, ve kterých nařizovali šlechtě, aby se postarala o práce neschopné nevolníky. Později přešla povinnost péče o chudé na cechy, obce a města. Instrukce práva chudých (právo na žebrotu, státem nařízená a obcemi organizovaná chudinská péče) se zrodily v alžbětinské Anglii v souvislosti s tvorbou

⁶ „Existují státní zákony, existují práva, která náleží obci. Král je musí respektovat. Jestli je poruší, končí závazek oddanosti a poddaní mají právo se vzbouřit.“

⁷ Maier, H., in Hanuš, J. (ED.), Lidská práva: Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 10.

velkostatků, kdy drasticky rostl počet chudých a kdy např. už byly vybírány též daně na chudé (zákon o pomoci chudým z r. 1597 byl prvním takovým kodexem a byl doplněn chudinským zákonem v r. 1601, který vytvořil základ pro tuto oblast na další dvě století).⁸ Od 17. stol. tedy vznikají první právní normy, které zavádějí či prohlubují princip vzájemnosti a dávají mu právní rámec.⁹

1.2 Moderní a postmoderní věk

Lidská a občanská práva jako katalog, systém a součást ústav byla vybojována a prosazena teprve v průběhu moderních revolucí.¹⁰ Historickým mezníkem pro rozvoj lidských práv je osvícenství (2. polovina 18. století), které je předvojem pro příchod liberálních demokracií. V důsledku vzniku moderního státu s centralizovanou organizací se jeho obyvatelstvo postupně vymaňovalo ze staré závislosti na stavech a požadovalo svobody. Objevuje se požadavek na rozšíření práv na důstojnou existenci a svobodu i pro ostatní vrstvy obyvatelstva, nejen panovníka a šlechtu. Nejvýznamnějšími dokumenty tohoto období jsou Deklarace nezávislosti USA z roku 1776 a Deklarace práv člověka a občana vydaná ve Francii 26. srpna 1789 Národním shromážděním, které jsou vyústěním snah o zakotvení nezadatelných subjektivních práv člověka, která musí ostatní občané i lidé respektovat. Dalšími významnými dokumenty jsou americké Listiny práv, které byly vydávány různými státy USA a které jsou rovněž založeny na tom, že každý člověk je nositelem práv, která jsou nezávislá na jakékoliv státní moci.

V 19. a 20. stol. dochází k pozitivizaci lidských práv. Stávají se součástí jednotlivých právních řádů. Zkušenosti z 1. světové války vedly státy ke zvýšení zájmu o lidská a sociální práva zaměstnanců a ke zvýšené

⁸ Chudinský zákon např. uvalil břímě chudinské na farnost, ve které se chudý narodil, nebo tři roky bydlel. Zákon rozeznává mezi chudými způsobilými a nezpůsobilými k práci. „*Těmto měla se opatřiti výživa podporou chudinskou, jejíž pramenem byla chudinská daň (poor rate), oněm měla se nalézt práce u soukromých zaměstnatelů, a zdráhal-li se kdo ji přijmouti, tedy ve pracovně chudinskou správou vydržované; děti rodičů k výživě jich nezpůsobilých měly dáti se do učení k nějakému mistru*“ (Gruber, J., Horáček, C.: Albín Bráf – Život a dílo. sv. III. Praha: Vesmír 1923, s. 128).

⁹ Koldinská, K. Sociální právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, s. 6.

¹⁰ Maier, H. in Hanuš J. (ED.), Lidská práva: Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 8.

ochraně občanů v případě války. Na základě iniciativy vítězných států tak vznikla mezinárodní organizace Společnost národů. Na půdě Společnosti národů bylo přijato několik úmluv na ochranu lidských práv (např. konvence chránící civilní obyvatelstvo, válečné zajatce a vojáky v době válečných událostí, zákaz používání chemických zbraní či Úmluva proti otroctví). Společnost národů nebyla ovšem schopna dostatečně prosazovat svoje zájmy a cíle a nedokázala zabránit vzniku druhé světové války. Na ochranu sociálních práv vznikla také v roce 1919 v Ženevě Mezinárodní organizace práce (ILO), která působí do dnešní doby. Jejím úkolem je zlepšovat pracovní podmínky a sociální zabezpečení.

V průběhu 2. světové války vznikla Atlantická charta, k níž přistoupily státy bojující proti nacistickému Německu, především jako výraz snahy neuznat jakékoliv válečné územní zisky, uvolnit obchodní omezení a podpořit politické svobody národů.¹¹

Po skončení války je formována Organizace spojených národů, která na činnost Společnosti národů navazovala. Organizace spojených národů vymezila řadu mezinárodně uznávaných práv, jejichž součástí byla práva ekonomická, sociální, kulturní, občanská a politická. Zároveň také vytvořila standardy, jakým způsobem tato práva prosazovat a chránit.

Základními dokumenty jsou Charta OSN (1945) a Všeobecná deklarace lidských práv (1948), které přijalo Valné shromáždění. Všeobecná deklarace lidských práv je prvním uceleným mezinárodním dokumentem v oblasti lidských práv. Přestože není právně závazným dokumentem a má pouze doporučující charakter, stala se Všeobecná deklarace lidských práv východiskem k formulaci obecných standardů v oblasti lidských práv a podnětem pro vznik dalších mezinárodních dokumentů. Obsahuje pět článků týkající se sociálních práv. Postupem času byly tyto dokumenty rozšiřovány, takže dnes obsahují i ochranu žen, dětí, tělesně či duševně postižených, ochranu menšin, migrujících pracovníků a dalších ohrožených skupin. Tyto skupiny mají v současné době práva,

¹¹ Atlantická charta z 14. srpna 1941 (*Za páté: Přejí si uskutečnit co nejúplnější hospodářskou spolupráci všech národů tak, aby všem byly zajištěny lepší pracovní podmínky, hospodářský rozvoj a sociální zabezpečení.*)

kteřá je chrání před nejrůznějšími formami diskriminace, jež byly po léta v mnoha společnostech považovány za běžné. Na Všeobecnou deklaraci lidských práv navazují další dva významné dokumenty OSN – Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966) a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966).

Dne 5. května 1949 byla ustavena na základě Londýnské smlouvy Rada Evropy jako nejstarší politická organizace v Evropě. Na její půdě byla 4. listopadu 1950 přijata Úmluva o ochraně lidských práv a svobod, na jejímž základě později vznikl Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku a Evropská komise pro lidská práva. Tamtéž byla přijata Evropská sociální charta (1961), dokument zajišťující základní sociální práva občanů, doplněný v r. 1988 Dodatkovým protokolem a revidovaný v r. 1996.

1.3 Dílčí závěr

Z historického vývoje lze vysledovat, že v oblasti lidských, resp. sociálních práv došlo od druhé poloviny 18. století k významným posunům. V oblasti sociálních práv můžeme konstatovat, že jejich vývoj je postupný. Zpočátku můžeme hovořit pouze o pomoci poskytované chudým lidem panovníkem. Ale i tak byli tito lidé často na okraji společnosti, i když už od středověku dochází k rozvoji péče v sociální oblasti. Tato péče byla poskytována zejména kláštery, později obcemi a městy. Dochází také k prvním kodifikacím v oblasti sociálního zákonodárství. Jak již bylo uvedeno výše, významným mezníkem v rozvoji lidských práv se stalo 18. století, kdy vznikají deklarace lidských práv jak na americkém, tak i na evropském kontinentu, jejichž podstatou je, že nositelem práv je každý člověk. Dochází tak k pozitivizaci těchto práv.

Se zvýšeným zájmem o sociální oblast (práva) se setkáváme v období po 1. světové válce, kdy dochází ke vzniku prvních mezinárodních organizací, které prosazují lidská práva a dbají nad jejich dodržováním, ale také prvních mezinárodních dokumentů, které jasně definují lidská práva a jasně zakotvují principy jejich dodržování. Do

dnešní doby bylo přijato celosvětově na 200 úmluv týkající se sociální ochrany a zabezpečení.

2. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA SOUČASNÉ KONCEPCE PŘEDMĚTU ÚPRAVY SOCIÁLNÍCH PRÁV

2.1 Východiska filozofická a ideologická

Lidská práva v dnešním pojetí mají své kořeny ve filozofii. Dalším ze základů současného pojetí lidských, resp. sociálních práv je křesťanská nauka. Starý zákon a „Desatero“, jehož některá prohlášení v sobě ukrývají označení a uznání určitých základních práv (práva na život, právo na majetek, na rodinu apod.), kladou základ mezilidských vztahů a mají i určitou sociální dimenzi. Navazující křesťanské texty a učení Ježíše Krista nebylo pouze na ochranu nebo prosazování práv obětí, ale rovněž respektování práv a důstojnosti ostatních. Důležitosti nabyl pojem smlouvy ospravedlňující právo na odpor proti panovníku jiné víry. Současně s teorií o smlouvě a o právu na odpor v případě jejího porušení dochází ke zvýšení významu člověka. Pojem svobody je pak od počátku reformace totožný se svobodou náboženskou.¹² V této souvislosti je nutné si připomenout rovněž výrok svatého Augustina, že nevyhnutelnou podmínkou výkonu povinnosti a odpovědnosti člověka je jeho svobodná vůle.¹³

O nástupu lidských práv v současném slova smyslu lze však hovořit až v souvislosti s přirozenoprávními teoriemi 17. a 18. století, i když jejich původ lze hledat již v antice. Podle Huga Grotia (holandského právníka a teologa, 1583 – 1645) existuje vedle zjevené Boží vůle přirozené právo, jež nutně vyplývá z lidské přirozenosti, kterou chtěl Bůh, s přirozeností člověka, jako živočicha nadaného rozumem a sdružujícího se ve společnosti. Přirozené právo zavazuje nejen každého člověka, nýbrž i státy v míru i válce.¹⁴ Podle Thomase Hobbesa (1588 – 1679) je to stát, který chrání lidi před nimi samými („válka všech proti všem“) a který je vytvořen smlouvou a jehož moci se lidé podřizují.

¹² Komárková, B. Lidská práva. 1. vyd. Brno: EMAN, s. 63.

¹³ O Boží obci knih 22 (in. Komárková, B. Lidská práva.)

¹⁴ Störig, H. J. Malé dějiny filozofie. 2. vyd. Praha: Zvon, s. 213.

Další filozofové jako například John Milton (1608 – 1674) a John Locke (1632 – 1704) dospěli k závěru, že člověk jako morální bytost předchází stát. Stát je založen na společenské smlouvě a zajišťuje přirozené právo člověka. Charles de Montesquieu (1689 – 1755) v zásadních rysech převzal Lockovu teorii dělení moci ve státě na výkonnou a zákonodárnou a přidává k nim moc soudní. Svoboda a majetek jednotlivce musí být chráněny před svévolnými zásahy státní moci, zdůrazňuje nezávislost soudců.

Významný filozof Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778) ve svém spise Společenská smlouva uvádí, že lid je jediným nositelem suverenity. Stát uváděl ve skutek obecnou vůli k blahu, protože vedla ke spravedlnosti.¹⁵ Podle jiného významného filozofa té doby Imanuela Kanta (1724 – 1804) jsou občané státu svobodní a rovní, jejich práva jsou nezcizitelná.

Ovlivněny osvíceneckou filozofií a v boji za nezávislost byly od 70. let 18. století přijímány deklarace amerických osad, které byly prvními systematickými listinami lidských práv a které potvrzovaly, že člověk má určitá subjektivní práva a stát je má ochraňovat.¹⁶ Nejvýznamnější z této doby je Deklarace práv člověka a občana z 26. srpna 1789 přijatá na počátku francouzské revoluce. Byla v ní vyhlášena přirozená, nezcizitelná a posvátná práva člověka;¹⁷ součástí nezadatelných lidských práv vyhlášených ve francouzské Deklaraci se stala později rovněž práva sociální.¹⁸

V průběhu 19. století dochází k pozitivizaci lidských práv – jejich zakotvení v jednotlivých právních řádech a rovněž i na mezinárodní úrovni. I Všeobecná deklarace lidských práv (1948) je budována na koncepci lidské přirozenosti, jejímiž základními momenty jsou rozumnost, svoboda rozhodování a svoboda svědomí, jež zakládají důstojnost a integritu každé lidské bytosti.¹⁹

¹⁵ Komárková, B. Lidská práva. 1. vyd. Brno: EMAN, s. 71.

¹⁶ Virginská deklarace z 12. června 1776 stanoví, že „všichni lidé jsou přirozeně svobodní a nezávislí“. Deklarace nezávislosti Spojených států amerických 4. července 1776 praví, že „všichni lidé byli stvořeni sobě rovni; stvořitel jim udělil určitá nezcizitelná práva.“

¹⁷ Čl. 1: Lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovní v právech.

¹⁸ Právo shromažďovací, právo na práci a výdělek, na vzdělání aj. (pozn. autora)

¹⁹ Floss, P., in Hanuš J. (ED.), Lidská práva: Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 37.

Co se týče sociálních práv lze narazit na myšlenku vzájemnosti ve formě svépomoci již ve starém Římě. Ve středověku vznikala různá bratrstva na podporu svých členů. Postupně se šířily myšlenkové proudy jako například francouzský pozitivismus, který se zabýval solidaritou a prosazující altruismus. Již předtím Montesquieu formuloval „právo na existenci.“²⁰

Jako reakce na hospodářské změny vyvolané nástupem kapitalismu se objevila řada sociálních učením usilujících o sociální reformu společnosti. K nejvýznamnějším zástupcům těchto ideových proudů patřili Karel Marx (1818 – 1883) a Bedřich Engels (1820 – 1895), jejichž teorie o komunistické společnosti ovlivnila nejen revoluci v Rusku v roce 1917. Rozmach socialistického a komunistického hnutí přispěl k rozvoji pracovního a sociálního zákonodárství od konce 19. století na evropském kontinentu.

Uznání sociálních práv je naprosto přirozenou součástí proudu politické filozofie nazývané liberalismus. Hlavní myšlenkou liberalismu je ochrana osobní autonomie, tedy právo každého jednotlivce zvolit si svůj vlastní styl života (samozřejmě v mezích dovoleného), neboli vytvořit si svůj vlastní životní projekt.²¹

Jak již bylo uvedeno, položily deklarace 18. století základ současného pojetí lidských práv. Vzhledem k oblasti svého vzniku v Evropě a Severní Americe často hovoříme o euroamerickém konceptu lidských práv. Tento koncept vychází z židovsko-křesťanské tradice stojící na personalistickém pojetí člověka. Toto pojetí bylo v protikladu k marxistické nauce propagované státy komunistického bloku, která požadovala, aby užívání lidských práv bylo podřízeno určitým podmínkám (např. práva sovětské ústavy jsou vázána na konformitu se

²⁰ Francouzská ústava z roku 1793 hlásá: „*Veřejná podpora jest posvátný dluh. Společnost dlužna jest výživu nešťastným občanům, buď že jim opatří práci, nebo že zabezpečí ke práci neschopným prostředky k živobytí.*“

²¹ Kratochvíl, J. Ochrana sociálních práv v Evropské úmluvě na ochranu lidských práv a Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, s. 43. Disertační práce.

státní mocí a ideologií²²). Materiální (sociální) svoboda byla postavena proti formální svobodě.

Po období dvou světových válek a popírání lidských práv ze strany totalitních a autoritativních režimů jako výplodů liberálních přístupů, došlo k vzepjetí snah o zakotvení a mezinárodní uznání lidských práv. Dokladem toho jsou desítky úmluv na ochranu lidských práv přijatých mezinárodním společenstvím, jejichž pojetí je vesměs univerzalistické, vycházející z přirozenosti člověka. Jejich obsah a platnost nelze omezit pouze na určitou společnost a území. Obecně daný katalog těchto práv však neexistuje. K tradičnímu liberálnímu pojetí lidských práv se kriticky stavějí zejména státy tzv. třetího světa prosazující své kulturní a náboženské tradice s ohledem na specifické zájmy a potřeby konkrétního regionu světa jako požadavek univerzality životních podmínek a „práva národů“.²³

2.2 Východiska sociální

Pokud se jedná o sociální východiska sociálních práv jako součásti komplexu základních lidských práv, je třeba uvažovat především o kontextu evropském, neboť z podnětu evropských států a především na evropské půdě došlo k jejich zakotvení v rozličných právních dokumentech.

Jak bylo podáno v předchozí kapitole, evropské pojetí lidských práv vznikalo koncem 18. století v průběhu americké a francouzské revoluce. Jsou formulována základní lidská práva, vycházející především z nezadatelného práva na život a na rovné zacházení. Právo se v průběhu 18. a 19. století vyvíjelo v zásadě na podporu kapitalistické tržní struktury. Důsledkem bylo, že hospodářská, sociální a kulturní práva byla pojímána jako „programová“ práva – jako opak přímo vymahatelných práv. Jak se někteří autoři nechvalně zmiňují, efektivita právních režimů byla snižována tím, že ne všechny byly integrovány do

²² Sudre, F., *Mezinárodní právo lidských práv*, 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 36. K Ústavě SSSR z r. 1971 uvádí: „Práva jsou tedy podřízena povinnostem, jež jsou povinnostmi člověka vůči státu.“

²³ Maier, H., in Hanuš J. (ED.), *Lidská práva: Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 23.

mezinárodních hospodářských a finančních systémů, které jsou orientované na trh a primárně chrání zájmy kapitalistů.²⁴

V průběhu 20. století, v období studené války, západní státy stavěly na politice základních lidských (rozuměj politických) práv, státy bývalého východního bloku prosazovaly prioritu sociálních práv. Tyto právně-dogmatické a ideologické námitky oslabily platnost sociálních práv a poskytly politikům pohodlné záminky odmítat jejich závaznost.²⁵

V rámci razantních změn v evropské společnosti posledních desetiletí však dochází ke změnám v přístupu k sociálním právům a názorům na odpovídající úlohu státu a vztah mezi státem, jedincem a společností. Poválečný evropský stát blahobytu čelí globalizaci, která přináší zvýšenou hospodářskou soutěž ve světě, kde vládne prudký technologický rozvoj a kde hranice již nemají dřívější úlohu obrany před nežádoucími vývojovými trendy a vlivy, takže potřeby ekonomiky mají tendenci převládat nad potřebami společnosti, s tlakem na oslabování nároku na sociální ochranu.²⁶ K podpoře těchto pozic přispívá rovněž neoliberalismus, který zastává názor, že by měly vládnout tržní síly a že stát by měl mít jen minimální roli.

Pád totalitních režimů ve střední a východní Evropě byl pro sociální práva rovněž velmi důležitý, neboť sociální práva jsou potvrzována jako základní složky tržní ekonomiky. Sociální práva totiž slouží ke snižování sociálních tlaků, přispívají k ekonomickému rozvoji a stabilitě společností jako nutné podmínce pro udržitelný ekonomický rozvoj a pro stabilní demokracie.

²⁴ „Mnoho druhů práv není kapitalistickým systémem oblíbeno. Historicky byla podpořena pouze ta práva, která podporovala zájmy dominantních tříd. Proto občanská a politická práva byla nastolena buržoazii nastupující k moci. Současná hospodářská a sociální práva se týkají nároků utlačovaných a bezmocných a šance na jejich naplnění jsou nízké. Vývoj lidských práv zůstal v řečnické úrovni a do určité míry u zakládání institucí, ale nevedl k přerozdělování zdrojů nebo vytvoření ekonomické základny pro sociální spravedlnost.“ In Ghai, Y. Human Rights and Social Development: Toward Democratization and Social Justice. United Nations Research Institute. Democracy, Governance and Human Rights. Programme Paper Number 5. říjen 2001.

²⁵ Nuscheler, F. Soziale Menschenrechte und Entwicklungspolitik. Worum geht es beim Kopenhagener Sozialgipfel? / Friedrich-Ebert-Stiftung, - Bonn, 1995.

²⁶ Srovnej Přístup k sociálním právům v Evropě (Zpráva vypracovaná Mary Daly, Queen's University, Belfast), Rada Evropy, 2002, s. 17-19.

2.3 Dílčí závěr

Historie lidských práv sahá do hluboké minulosti. Postupem času se začaly vytvářet hmotněprávní katalogy zakotvující lidská práva přiznaná jednotlivci na vnitrostátní úrovni. Hlavním prvkem jejich vzniku v evropském kontextu bylo křesťanství a reformace, historicky podmíněná sociální, hospodářskou, politickou a právní situací, v níž se prosazovala, a také osvícenský racionalismus s teorií přirozeného práva. Křesťanství přichází se svou koncepcí základních práv. V křesťanském učení je výrazný aspekt solidarismu, lásky k bližnímu, které přispěly v 19. a 20. století k rozvoji sociálních práv a vývoji sociálního státu.

V druhé polovině minulého století, ve světě rozděleném na tábory bojující ve studené válce, se na straně západních demokracií stala ochrana a respektování lidských práv a základních svobod výrazem suverenity. V oblasti spadající do sféry vlivu Sovětského svazu však byla lidská práva prohlášena za buržoazní přežitek a podmiňována zájmy státu.

Pojem základních lidských práv daných každé lidské bytosti, vychází z přirozenoprávní školy – každý jedinec má svá přirozená, nezadatelná a věčná práva, jako člověk a občan. Jsou to práva založená na rostoucím požadavku lidstva na život a na důstojnost, která mohou být omezena, pouze pokud ohrožují či omezují podobná nebo srovnatelná práva jiných. Lidská práva můžeme charakterizovat jako univerzální, tzn. týkající se všech lidí obecně. Všichni lidé bez rozdílu jsou nositeli těchto práv. Kromě již výše zmíněné rovnosti a univerzality lidských práv můžeme rozlišovat ještě další jejich charakteristické rysy. Jsou to práva individuální, jejichž nositelem nejsou skupiny, nýbrž jednotlivci. Dále je možné lidská práva charakterizovat jako vrozená, mající svůj původ v lidské přirozenosti. Proto tedy jsou tato práva pouze deklarována nikoli vytvářena jednotlivými státy v jejich právních řádech. Lidská práva zakládají nároky vůči státu, kdy státní moc nesmí zasahovat do přirozených práv člověka.

Praxe států však svědčí o tom, že jedinec požívá jen tolik základních práv a svobod, kolik mu státy na vnitrostátní nebo mezinárodní úrovni

přiznaly. Rozsah těchto oprávnění závisel zejména na hospodářském a civilizačním stupni rozvoje příslušného státu, v němž se jedinec nacházel. Důrazněji se začal prosazovat požadavek právního zajištění základních lidských práv až v období po první světové válce a výrazně teprve po druhé světové válce jako projev přirozené reakce demokratické veřejnosti na ni.

Postupně se ukázalo, že lidská a občanská práva je třeba rozšířit o práva hospodářská, sociální a kulturní, bez jejichž zajištění ztrácejí lidská a občanská práva na svém účinku. Klasická lidská práva směřují k omezení státní moci, naproti tomu sociální práva naopak předpokládají posilování zásahů státu. Sociální práva zajišťují sdílení minimální úrovně ekonomického blahobytu, sociálního zabezpečení a kulturního dědictví.

V této souvislosti se někdy mluví o třech generacích lidských práv:²⁷ 1. negativní (občanská a politická), 2. pozitivní (hospodářská, sociální a kulturní) a 3. kolektivní (každý má právo na to, aby vládl takový společenský mezinárodní řád, ve kterém by byly základní lidská práva a svobody plně uskutečněny např. právo na mír, právo na rozvoj, právo na čisté životní prostředí).²⁸ Někdy jsou ještě dále členěna na práva čtvrté generace,²⁹ zahrnující zejména právo na příznivé životní prostředí, právo na ochranu informací před jejich zneužitím, právo na ochranu osobní integrity, právo na mír, které je možno podřadit do kategorie druhé a třetí generace práv.

Pokud pak jde o okruh práv, který lze kvalifikovat jako práva hospodářská, sociální a kulturní, objevují se návrhy zejména pro právo na solidaritu, na právo kvalifikace (tím se rozumí právo získat kvalifikaci podle svých osobních schopností a právo obdržet zaměstnání v souladu s kvalifikací), právo na vyrovnání osobního handicapu, právo

²⁷ Dělení lidských práv na tři generace pochází z pera českého právníka Karla Vašáka, jenž působil při Mezinárodním ústavu pro lidská práva ve Štrasburku. Navrhl je v roce 1979. Vašákovo pojetí částečně vychází z hesla francouzské revoluce *Rovnost, volnost, bratrství* (http://cs.wikipedia.org/wiki/T%C5%99i_generace_lidsk%C3%BDch_pr%C3%A1v – 2. 3. 2010)

²⁸ Sudre, F., Mezinárodní právo lidských práv, 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 136.

²⁹ Blahož, J. Sjedinující se Evropa a lidská a občanská práva. Praha: ASPI, 2005, s. 48-51.

na ochranu zdraví, právo na ochranu a rozvoj dětí a mládeže, právo na užívání kulturních statků a právo na bydlení).

Pojem „sociální práva“ je tedy v zásadě možné chápat obecně jako lidská práva na sociální zabezpečení, zdraví, vzdělání, výživu, byt. Terminologie se také liší dle autorů, kteří používají přednostně definice jako socioekonomická práva, práva na sociální blahobyt nebo hospodářská, sociální a kulturní práva, zejména tam, kde se tak užívá v převažující nebo příslušné jurisdikci.

Všechna lidská práva jsou univerzální, nedělitelná a vzájemně závislá a provázaná.³⁰ Rozdělení lidských práv na práva občanská, sociální, hospodářská, politická aj. je především pomůckou pro lepší orientaci v lidských právech, nemá však žádný reálný dopad. Přestože se tedy zdá být nepochybné, že dnes již nemůžeme používat uzavřené kategorie práv, jsou v rámci lidských práv sociální práva dominantním rysem dnešní evropské společnosti.

³⁰ Vídeňská deklarace a akční program přijaté Světovou konferencí o lidských právech dne 25. června 1993 (vídeňský konsensus), dokument Valného shromáždění OSN A/CONF.157/23 ze dne 12. července 1993.

3. POJMY A POVAHA SOCIÁLNÍCH PRÁV

3.1 Základní pojmy a definice

Jak již bylo uvedeno na samém úvodu i v předchozí kapitole této práce, existuje mnoho definic a výkladů sociálních práv. Je důležité připomenout, že sociální práva byla vždy spojována s lidskými právy jako jejich součást, která vymezuje sociální záruky důstojné lidské existence.³¹ Uznání principu nedělitelnosti lidských práv znamená, že státy jsou odpovědné stejnou měrou za porušování a nedostatečné prosazení hospodářských, sociálních a kulturních práv jako za porušování občanských a politických práv.

V právních textech i ve výzkumech o právech se obecně rozlišuje mezi dvěma překrývajícími se kategoriemi lidských práv: mezi občanskými a politickými právy a mezi hospodářskými a sociálními právy. Pro toto rozdělení existuje množství důvodů, nejvýznamnějším z nich byl předpoklad, že tyto dva soubory práv jsou odlišné svou podstatou.³² Tento přístup pramení mj. z historického kontextu zakotvení sociálních práv v mezinárodních pramenech (viz podrobněji kapitola 4.1.1). Někdy se uvádí, že sociální práva (stejně jako práva hospodářská a kulturní) vyžadují po státu aktivní konání (tzv. pozitivní závazky), kdežto práva občanská (stejně jako práva politická) spočívají v existenci individuální svobodné sféry člověka, kam nesmí stát zasahovat (tzv. negativní závazky). Toto třídění se však ukazuje jako nepřesné, protože každé lidské právo ukládá řadu pozitivních i negativních závazků. Nelze

³¹ Všechna lidská práva - občanská, kulturní, hospodářská, politická a sociální – jsou uznávána jako všeobecná, nedělitelná a vzájemně závislá skupina práv, jak bylo původně zamýšleno Všeobecnou deklarací lidských práv (1948). Ucelený přístup k prosazování a ochraně lidských práv, která zahrnují práva hospodářská, sociální a kulturní, zajišťuje, že s lidmi je zacházeno jako celistvými osobnostmi a že mohou současně využívat všechna práva a svobody a sociální spravedlnost. Economic, Social and Cultural Rights: Handbook for National Human Rights Institutions. UNITED NATIONS PUBLICATION. ISBN 92-1-154163-8. 2005. S. vii.

³² Srovnej Přístup k sociálním právům v Evropě (Zpráva vypracovaná Mary Daly, Queen's University, Belfast), Rada Evropy, 2002, s. 23.

konstatovat, že každé právo má pouze jeden druh povinnosti, která je s ním spojená.

Práva občanská bývají často řazena mezi práva nároková, která jsou vlastní lidské bytosti a předcházejí společnosti. Stát je musí chránit před sebou samým a zároveň vytvářet příznivé podmínky pro jejich výkon. Naopak práva hospodářská, sociální a kulturní bývají označována jako práva nenároková. Jejich postavení a výkon záleží na ekonomicko-politické situaci ve státě. Jejich podstatou nejsou svobody, ale nárok na určité plnění, ne však obecně nárok na jejich existenci bez dalšího.³³

Rovněž bývá často argumentováno, že sociální práva jsou tak vágní a mají nejasnou povahu, že jejich obsah nemůže být adekvátně definován. V této souvislosti se někdy uvádí, že např. právo na zdraví nebo právo na bydlení nemají jasný význam a že neposkytují žádný zřetelný standard, na jehož základě by se dalo určit, zda jednání nebo opomenutí je v souladu nebo v rozporu s tímto právem. Avšak otázka obsahu a rozsahu není výlučným problémem sociálních práv. Určení obsahu každého práva bez ohledu na jeho zatřídění je náchylné k tomu, aby bylo označeno jako nedostatečně přesné.³⁴

Jaká jsou tedy jednotlivá sociální práva a jejich obsah, je dáno konkrétní úpravou v příslušném prameni ať již na vnitrostátní či na mezinárodní úrovni. Jejich výklad je silně závislý na tom, v jaké souvislosti a s jakým cílem se o těchto právech hovoří.³⁵ Velký význam pro interpretaci sociálních práv poskytuje i postupně se rozvíjející judikatura soudů a dalších orgánů zřízených na jejich ochranu.

Obecně však lze pro účely této práce vycházet z definice, že sociální práva tedy jsou taková opatření vyjádřená právní či jinou formou, která

³³ Sudre, F., *Mezinárodní právo lidských práv*, 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 42. Stát musí respektovat svobodu jednotlivce, ale současně se o něj musí postarat a oprostít jej od rizik bytí.

³⁴ Courtis, C. (ed.). *Courts and the Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights: Comparative experiences of justiciability*. International Commission of Jurists. Ženeva. 2008. s. 15.

³⁵ Např. sociální práva definovaná na půdě OSN jsou obsažena v čl. 22 až 26 Všeobecné deklarace lidských práv a podrobněji rozvedena zejména v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

jsou nezbytná k naplnění sociálních potřeb lidí a k uplatňování sociální soudržnosti a solidarity.³⁶

Pokud bychom tedy měli zobecnit, jaká konkrétní práva lze zařadit pod pojem sociální práva, byla by to zejména následující práva: právo na sociální ochranu, právo na plnohodnotný životní standard, právo na stravu, právo na vzdělání, právo na bydlení, právo na zdraví, právo na práci a právo na odpočinek a volný čas,³⁷ právo na sociální zabezpečení, právo odborově se sdružovat, ochrana proti nucené práci či pravidla proti zneužívání dětské práce.³⁸

3.2 Sociální práva a sociální pedagogika

Sociální práva se samozřejmě projevují a mají dosah i do oblastí, kterými se zabývá sociální pedagogika. Z hlediska širšího pojetí sociálních práv, zahrnující také oblast sociálního zabezpečení³⁹, sociální péče, sociálních služeb může sociální pedagogika napomáhat rozvoji členů společnosti, jejichž základní potřeby nejsou uspokojovány nebo je jejich uspokojování nějakým způsobem narušeno. Členové společnosti, jejich potřeby nejsou uspokojovány, stojí často na okraji společnosti a úkolem sociálních pedagogů je podporovat jejich sociální integraci, zabránit jejich sociálnímu vyloučení, pomoci překonat jim nepříznivou situaci a rozvíjet jejich potenciál a umožnit jim rovnoprávný život. Nemusí se jednat jen o osoby, které se bez vlastního zavinění nebo vlastním zaviněním dostali do obtížné situace, občané v nouzi, nezaměstnaní nebo neschopní pracovat. Úkolem sociálních pedagogů je zabezpečit jim takové podmínky pro jejich důstojný život vytvářením různých vzdělávacích programů, rekvalifikačních kurzů, preventivních programů apod. Dále se může jednat také o podporu dětí a mládeže

³⁶ Srovnej Přístup k sociálním právům v Evropě (Zpráva vypracovaná Mary Daly, Queen's University, Belfast), Rada Evropy, 2002, s. 24.

³⁷ Jak stanoví Všeobecná deklarace lidských práv OSN z r. 1948.

³⁸ Tato práva byla legálně uznaná v dokumentech OSN a Rady Evropy – později prostřednictvím Evropské sociální charty z roku 1961, revidované v roce 1996, a konvencí Mezinárodní organizace práce.

³⁹ Systém sociálního zabezpečení zahrnuje oblast sociálního pojištění (důchody, nemocenské, nezaměstnanost, úrazové), státní sociální podporu (rodinné dávky), a sociální péči.

žijících v dysfunkčních rodinách, které nejsou schopny zabezpečit jejich zdravý rozvoj, jejich právo na vzdělání a dětí ohrožených sociálně patologickými jevy. Zde sociální pedagogové mohou s těmito dětmi, vytvářet pozitivní vzorce chování, aby byly schopny řešit konflikty racionálním způsobem, byly schopny samostatně se rozhodovat, orientovat se v nelehkých situacích.

Další ohroženou skupinou mohou být také etnické menšiny, Romové a přistěhovalci. Vzhledem k jejich často odlišnému způsobu života od majoritní společnosti dochází k jejich vytěsnění na okraj společnosti. V souvislosti s uspokojováním jejich sociálních práv jim mohou sociální pedagogové nabídnout vzdělávací programy, které budou reflektovat jejich individuální, psychologické a biologické zvláštnosti.

Na celospolečenské úrovni může být sociální pomoc namířena na jejich začleňování do společnosti, odstraňování negramotnosti, podporu v nezaměstnanosti hledáním vhodných pracovních příležitostí. Na úrovni individuální vytvářením vhodných vzdělávacích aktivit a programů. Důležité je zaměřit se také na vytváření takových podmínek, které umožní, aby respektovali pravidla a normy majoritní společnosti a žili s ní v souladu. Na druhou stranu je nutné, aby se majoritní společnost naučila respektovat minority. Naše pozornost může být věnována také péči o staré lidi, kterým musíme zabezpečit účast na společenském životě i v pokročilejším věku a péči o zdravotně postižené občany zajištěním stejných podmínek jako všem ostatním v oblasti vzdělávání, přístupu k práci a každodenních aktivit.

Součástí sociálně pedagogického působení může být též samotná výchova k lidským právům, k jejich respektování a dodržování. Tato výchova by měla být založena na vytváření takových postojů, které vedou k posílení úcty k lidským právům, napomáhat vzájemnému porozumění, snášenlivosti, přátelství mezi jednotlivými národy, rasovými, náboženskými menšinami.⁴⁰ Důležité je respektovat práva druhých, respektovat kulturní odlišnosti jednotlivých národů (multikulturní výchova) a v neposlední řadě také respektovat potřeby

⁴⁰ Čl. 26 Všeobecné deklarace lidských práv.

jednotlivců. Dodržování základních lidských práv a svobod by mělo být totiž jedním z principů, na kterých by měla být naše společnost postavena. I když jsou základní lidská a politická práva včetně práv sociálních v naší společnosti zajištěny, bereme je jako samozřejmost a jejich existenci si ani neuvědomujeme, proto je nutné si je neustále připomínat, uvědomit si jejich existenci, porozumět jim, rozpoznat, kdy dochází k jejich porušování a chránit lidská práva.

V užším pojetí se sociální práva týkají práva na vzdělání, na práci, na rodinu. Zde můžeme zmínit například problematiku svěřeni dětí do péče jednoho z rodičů. V případě rozvodu manželství, pokud se rodiče nedohodnou, je dítě svěřeno na základě soudního rozhodnutí do péče jednoho z rodičů. Druhý rodič má možnost trávit čas s dítětem v jasně stanovených termínech. V některých případech se stává, že se rodiče navzájem před dítětem obviňují, pomlouvají, manipulují a také brání styku s dítětem, které s ním nemůže navázat adekvátní vztah. Takovéto „tahanice“ mezi rodiči mohou mít neblahý vliv na psychiku dítěte a mohou ohrozit jeho řádný rozvoj. Zde sociální pedagogové mohou podněcovat oba rodiče, aby se vyvarovali vytváření nepříznivého postoje dítěte vůči druhému rodiči. Toto jednání se totiž obvykle obrátí proti rodiči, který s dítětem manipuloval. Tento stav je mezi psychology označován jako tzv. „syndrom zavrženého rodiče“. Je to stav, který se vyvíjí po dlouhou dobu a může mít závažné následky (deformace emocionálního a psychického vývoje).

Jako další příklad v oblasti sociálních práv můžeme uvést právo na vzdělání, dnes často porušené u etnických menšin, zejména Romů. Ač zdravé děti jsou bezdůvodně zařazovány do speciálních škol. Zde můžeme působit na celou společnost a odstraňovat předsudky, které ve společnosti převládají.

Cílem sociálně pedagogického působení je optimalizovat a usměrňovat životní situace a procesy, a to s akcentem na vnitřní potenciál jedince a jeho individualitu.⁴¹ Sociální pedagogika může v oblasti sociálních práv pomoci ohroženým skupinám a oblastem k snadnějšímu přístupu

⁴¹ Kraus, B. Sociální pedagogika II. Institut mezioborových studií Brno. 2007, s. 20.

k sociálním právům, zlepšovat informovanost o sociálních právech, sledovat dodržování a vynucování sociálních práv.

3.3 Dílčí závěr

Lidská práva mají ve svém souhrnu zaručit důstojný život člověka ve společnosti. Sociální práva, jako právo na práci, na vzdělání, na přiměřenou výživu a bydlení, zdravotní péči a sociální zabezpečení, jsou nároky vůči společnosti, které jsou uznávány pro svůj zvláštní význam a univerzalitu. Jsou obvykle uplatňována těmi, kteří nemají moc, vůči vládám.⁴²

⁴² Hepple, B. (ed.). *Social and Labour Rights in a Global Context: International and Comparative Perspectives*. Cambridge University Press. 2005, s. 1.

4. PRAMENY SOCIÁLNÍCH PRÁV

Tato část práce bude věnována rozboru mezinárodních a vnitrostátních dokumentů týkajících se lidských a sociálních práv, které jsou nutné pro pochopení obsáhlosti současné úpravy těchto práv a rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva.

4.1 Mezinárodní a evropské prameny

Až do 20. století vyplývaly základní normy, jimiž se řídí mezinárodní společnosti, převážně z mezinárodního obyčeje, určitých mezinárodních smluv nálezů rozhodčích tribunálů a významnou roli hraje i nauka. Spolu se vznikem univerzálních organizací pro politickou spolupráci – Společností národů a zejména OSN – jsou normy obecného mezinárodního práva veřejného postupně systematicky kodifikovány prostřednictvím psaného mezinárodního práva – mezinárodních smluv.⁴³

Jak bylo uvedeno v předchozích částech, docházelo k postupnému zakotvování lidských, resp. sociálních práv na mezinárodní úrovni až na přelomu 19. a 20. století, přičemž největší průlom nastává až v průběhu 20. století. Ochrana práv je upravena v jednotlivých úmluvách přijatých na mezinárodním fóru; nejvýznamnější úlohu v tomto procesu sehrála především Organizace spojených národů.

4.1.1 Organizace spojených národů

Organizace spojených národů (OSN) je mezinárodní organizace založená 26. června 1945 na konferenci v San Francisku, kde byla zástupci 50 zemí sepsána Charta OSN. Mezi základní cíle, které jsou v Chartě definovány, patří vedle udržení mezinárodního míru a bezpečnosti také zejména rozvoj demokratických přístupů a prosazování a dodržování základních lidských práv a svobod. V Chartě OSN lze nalézt odkazy na dodržování nejen občanských, ale i sociálních práv, a to zejména v čl. 55.⁴⁴

⁴³ <http://www.ilaw.cas.cz/index.php?page=55> (2. 3. 2010)

⁴⁴ Charta OSN - Článek 55: Aby se vytvořily poměry stability a blahobytu, jež jsou nutné pro pokojné a přátelské styky mezi národy, založené na účtě k zásadě rovnoprávnosti a sebeurčení národů, Organizace spojených národů bude podporovat:

Na půdě OSN vzniklo několik dokumentů týkajících se lidských a sociálních práv. Mezi nejvýznamnější patří následující dokumenty:

Všeobecná deklarace lidských práv

Valné shromáždění OSN vyhlásilo Všeobecnou deklaraci lidských práv 10. prosince 1948. Deklarace nebyla právně závazná a má spíše hodnotu a charakter doporučení, přesto je velice významným a uznávaným dokumentem na poli lidských práv. Deklarace se stala inspirací pro mnoho další smluv, které vznikaly následně jak na mezinárodní, tak na regionální úrovni. Úmluvy na ochranu lidských práv často deklaraci ve svých preambulích citují. Deklarace potvrdila, že práva hospodářská a sociální jsou součástí lidských práv.

Všeobecná deklarace lidských práv byla doplněna dvěma pakty schválenými Valným shromážděním OSN 16. prosince 1966. Jedná se o Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.⁴⁵ Jak již z názvů těchto dokumentů vyplývá, rozlišují občanská a politická práva, jež jsou práva příslušející jednotlivci a umožňují jeho účast na politickém životě, a práva hospodářská, sociální a kulturní, která překrývají velké množství práv vztahující se k hmotné situaci jedince. Pakty se obracejí na státy, resp. na smluvní strany paktů, nikoli na jednotlivce. I když se jedná o dokumenty dva, jsou vzájemně závislé a neoddělitelné. Ve svých shodných preambulích poukazují na to, že je nutno vytvořit takové podmínky, v nichž bude moci každý požívat svých občanských a politických práv, jakož i svých práv hospodářských, sociálních a kulturních.

a) zvyšování životní úrovně, plnou zaměstnanost a vytváření podmínek pro hospodářský pokrok a rozvoj;

b) řešení mezinárodních hospodářských, sociálních, zdravotnických a příbuzných problémů, jakož i mezinárodní součinnost v oblasti kultury a výchovy;

c) obecnou úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství a jejich zachování.

⁴⁵ Kratochvíl, J. Ochrana sociálních práv v Evropské úmluvě na ochranu lidských práv a Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, s. 26. Disertační práce: „Hlavní roli v rozdělení na dva pakty hrála kromě názoru, že sociální práva nejsou judikovatelná, role prestiže soupeřů ve studené válce. Socialistické státy se snažily o jeden pakt, zatímco západní státy o jeho rozdělení na dva.“

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech vstoupil v platnost 23. března 1976 a později byl doplněn dvěma opěnými protokoly. Představuje univerzálně závaznou kodifikaci občanských a politických práv a svobod a kontrolních mechanismů zajišťujících jejich respektování. Úvodní článek paktu je věnován právu národů na sebeurčení. Následuje článek obsahující obecná ustanovení a závazek jednotlivých států respektovat a prosazovat práva uvedená v tomto Paktu. Třetí část je věnována výčtu občanských a politických práv – právo na život, zákaz mučení a krutého, nelidského či ponižujícího zacházení, zákaz otroctví a nevolnictví, zákaz nucené práce, právo na svobodu a bezpečnost, právo na spravedlivé řízení před soudem, právo na svobodu pohybu a pobytu, právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech vstoupil v platnost 3. ledna 1976. Tento pakt je univerzálně závaznou kodifikací lidských práv v hospodářské, sociální a kulturní oblasti. Podrobně vymezuje jednotlivá práva a také předpovídá možné postupy pro realizaci těchto práv. V sociální a hospodářské oblasti se jedná o právo na práci, právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, právo na sdružování, sociální zabezpečení a sociální pojištění, právo na rodinu a její ochranu, právo na výživu, právo na zdraví, právo na vzdělání. V kulturní oblasti je to potom právo účastnit se kulturního života. Pakt zdůrazňuje nutnost prosazování jednotlivých práv všemi státy a zabezpečení rovného přístupu všech členů společnosti k těmto právům. Hospodářská a sociální rada OSN projednává pravidelně zprávy států o přijatých opatřeních a o dosaženém pokroku při realizaci práv zakotvených v tomto paktu.

Deklarace o pokroku a rozvoji v sociální oblasti

Deklarace byla přijata v New Yorku 11. prosince 1969 a i ona ve svém úvodu odkazuje na Všeobecnou deklaraci lidských práv a další úmluvy, které byly nejen v oblasti sociálních práv přijaty. Ve své první části Deklarace stanovuje zásady, které zdůrazňují rovnost a důstojnost všech členů společnosti bez rozdílu a možnost svobodně užívat všech plodů sociálního pokroku. Upozorňuje na nutnost odstranění nerovnosti a vykořisťování a respektování a účinnou realizaci lidských práv. Rodina je základní prvek společnosti a jako taková zasluhuje ochranu a podporu. Pro sociální pokrok je důležité podporovat vzdělanost, zajistit právu na práci a rovný přístup k ní. Nejen každý stát, ale i celá společnost musí vytvářet taková opatření, aby docházelo ke zvyšování životní úrovně všech členů společnosti. Druhá a třetí část je zaměřena na cíle a prostředky k zajištění dostatečné materiální a duchovní úrovně všech členů společnosti. Je zde zdůrazněno právo na práci a odborové sdružování, právo na odpovídající výživu, zdravotní péči a ochranu zdraví, právo na vzdělávání a bydlení. Tohoto má být dosaženo vytvářením efektivních systémů sociálního zabezpečení a sociálních služeb, sociální politiky jednotlivých států, řádnou výchovou a vzděláváním, ochranou zdraví, ochranou životního prostředí a v neposlední řadě spoluprací na mezinárodní úrovni.

4.1.2 Mezinárodní organizace práce

V rámci Versailleské smlouvy, která byla podepsána 28. června 1919 a ratifikována Společností národů 20. ledna 1920 a jejímž cílem bylo ukončit první světovou válku, vznikla v témže roce i Mezinárodní organizace práce (ILO) jako přidružená organizace Společnosti národů. V roce 1946 se stala první specializovanou agenturou OSN. Již na své první mezinárodní konferenci práce přijala šest úmluv, které se týkají např. omezení pracovní doby, nezaměstnanosti, ochrany těhotných žen, noční práce žen, minimálního věku a noční práce pro mladé. V meziválečném období a prvních desetiletích po druhé světové válce přijala Mezinárodní organizace práce minimální mezinárodní standardy

širokého okruhu otázek, které by mohly být označovány jako sociální práva (včetně práva na sdružování a na organizování se v odborech, zamezení dětské práce a nucené práce a zákazu diskriminace). Na její půdě se na mezinárodní úrovni poprvé v širším měřítku dostalo zakotvení určitých sociálních práv.

Přístup k přiměřenému stupni sociální ochrany je uznaný ve Filadelfské deklaraci přijaté ILO v průběhu její 26. konference v roce 1944 a v dalších mezinárodních pracovních normách jako základní právo všech jednotlivců. Cílem ILO je zejména prosazovat sociální spravedlnost a mezinárodně uznávaná lidská a pracovní práva. Dalším úkolem této organizace je také vytváření mezinárodních programů a postupů pro zlepšování pracovních a životních podmínek a stanovování mezinárodních pracovních standardů. Mezinárodní organizace práce také organizuje vzdělávacích a výzkumných programů.

Významnou charakteristikou ILO je fakt, že zástupci zaměstnanců a zaměstnavatelů mají při formulaci jejich politik a programů stejný hlas jako zástupci států. ILO se skládá ze tří orgánů:

- Mezinárodní konference práce – každoroční zasedání delegací vlád společně se zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců z členských států. Konference určuje mezinárodní pracovní standardy a slouží jako fórum, na němž se řeší sociální a pracovní otázky globálního významu.
- Správní rada – schází se dvakrát za rok, řídí činnost ILO, připravuje program a rozpočet organizace a posuzuje případy porušování standardů ILO.
- Mezinárodní pracovní úřad – slouží jako stálý sekretariát organizace.

4.1.3 Dokumenty Rady Evropy

Rada Evropy je mezinárodní organizace, která byla založena 5. května 1949 na základě Londýnské smlouvy, která byla podepsána deseti státy (Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Švédsko a Velká Británie). Dnes Rada Evropy sdružuje 47 členských

států.⁴⁶ Cílem Rady Evropy je prosazování demokracie, ochrany lidských práv a zákonnosti. Členem se může stát jakýkoliv evropský stát, který garantuje základní práva a svobody pro své občany. Hlavním cílem Rady Evropy je ochrana lidských práv, garance sociálních práv a garance demokratických přístupů. Na půdě Rady Evropy bylo přijato více jak 200 úmluv a doporučení nejčastěji na ochranu lidských práv. Nejvýznamnějším dokumentem Rady Evropy, který byl podepsán v Římě r. 1950, je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, jakožto první mezinárodní dokument garantující lidská práva, na jehož základě byl v r. 1959 založen Evropský soud pro lidská práva. Rada Evropy se také angažuje na poli sociálních práv. Jedním z úkolů Rady Evropy je též posilovat úroveň sociální soudržnosti a poskytovat náležitou sociální ochranu. Právní dokumenty, které Rada Evropy přijala v sociální oblasti, jsou Evropská sociální charta (Charta), která garantuje základní sociální práva občanů a Evropský kodex sociálního zabezpečení, který zajišťuje minimální sociální ochranu. Byl také zřízen Evropský výbor sociálních práv, který dohlíží nad dodržováním Charty.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Úmluva) byla podepsána v Římě 4. listopadu 1950 a v platnost vstoupila 3. září 1953. Z původních dvanácti zemí (Belgie, Dánsko, Francie, Island, Irsko, Itálie, Lucembursko, SRN, Nizozemí, Norsko, Turecko a Velká Británie) se počet signatářů zvýšil na dnešních 47. Česká a Slovenská Federativní republika Úmluvu podepsala 21. února 1991 a formálně ratifikovala 18. března 1992. Pro Českou republiku platí od 1. ledna 1993.

V preambuli smluvní strany vyjádřily přesvědčení, že účinnou ochranu je možné zajistit především právům, která nevyžadují pozitivní plnění ze strany států a nejsou proto závislá na jejich hospodářské situaci a dalších

⁴⁶ „Bývalá Jugoslávská republika Makedonie“, Albánie, Andorra, Arménie, Ázerbajdžán, Belgie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Černá Hora, Česká republika, Chorvatsko, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Gruzie, Irsko, Island, Itálie, Kypr, Lichtenštejnsko, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Moldavsko, Monako, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Rumunsko, Rusko, San Marino, Slovenská republika, Slovinsko, Španělsko, Srbsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Ukrajina, Velká Británie.

faktorech. Proto Úmluva obsahuje v drtivé většině práva občanská a politická. Najdeme zde zakotveno právo na život (čl. 2), zákaz mučení, nelidského nebo ponižujícího zacházení a trestání (čl. 3), zákaz otroctví a nucené práce (čl. 4), právo na svobodu a osobní bezpečnost (čl. 5), právo na spravedlivý proces (čl. 6), zákaz trestu bez zákona (čl. 7), právo na rodinný a soukromý život (čl. 8), svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 9), svobodu projevu (čl. 10), svoboda shromažďování a sdružování (čl. 11), právo uzavřít manželství (čl. 12) a jiná typická osobní a politická práva. V několika doplňkových protokolech k Úmluvě jsou zakotvena další práva jako například právo na majetek, právo na vzdělání, které nesmí být nikomu odepráno a musí respektovat náboženské či filozofické přesvědčení jedinců, právo na svobodně volby (Protokol č. 1); zákaz uvěznění pro dluh, svoboda pohybu, zákaz vyhoštění občanů, zákaz hromadného vyhoštění cizinců (Protokol č. 4); zrušení trestu smrti, trest smrti může být uložen pouze za činy spáchané v době války na základě zákona (Protokol č. 6); procesní záruky v případě vyhoštění cizinců, právo na odvolání v trestních věcech, právo na odškodnění v případě justičního omylu, právo nebýt souzen nebo potrestán dvakrát, rovnost mezi manžely (Protokol č. 7); všeobecný zákaz diskriminace - z důvodu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, náboženského, politického či jiného smýšlení, národnostního či sociálního původu (Protokol č. 12); zákaz trestu smrti (protokol č. 13). Na základě Úmluvy, resp. Protokolu č. 11 k Úmluvě byl založen i Evropský soud pro lidská práva, který ve své judikatuře vytvořil další práva, jichž se lze dovolat v rámci práv již zakotvených.

Prozatímní evropská dohoda o soustavách sociálního zabezpečení

Dohoda byla přijata v Paříži dne 11. prosince 1953. Česká republika dohodu podepsala ve Štrasburku 25. února 1998 a následně byla ratifikována prezidentem republiky. Tato dohoda se vztahuje na následující soustavy sociálního zabezpečení: nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, státní sociální podporu (příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek, porodné apod.), pracovní vztahy (odpovědnost za

škodu při pracovních úrazech a nemocech z povolání), zaměstnanosti (hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání).

Současně byl také přijat Protokol k Evropské prozatímní dohodě týkající se právního postavení uprchlíků.

Evropská sociální charta a Revidovaná Evropská sociální charta

Dalším významným dokumentem v oblasti ochrany lidských práv je Evropská sociální charta z r. 1961, která vstoupila v platnost 26. února 1965. Charta ve své druhé části podrobně definovala 19 základních práv a principů v sociální oblasti. Patří sem právo na práci, právo na spravedlivé pracovní podmínky, právo na bezpečné a zdravé pracovní podmínky, právo na spravedlivou odměnu za práci, právo organizovat se, právo kolektivně vyjednávat, právo dětí a mladých osob na ochranu, právo zaměstnaných žen na ochranu, právo na poradenství při volbě povolání, právo na přípravu k výkonu povolání, právo na ochranu zdraví, právo na sociální zabezpečení, právo na sociální a lékařskou pomoc, právo využívat služby sociální péče, právo tělesně nebo duševně postižených osob na odbornou přípravu k výkonu povolání, rehabilitaci a na profesní a sociální readaptaci, právo rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu, právo matek a dětí na sociální a hospodářskou ochranu, právo na výdělečnou činnost na území jiných smluvních stran, právo migrujících pracovníků a jejich rodin na ochranu a pomoc.⁴⁷

Každá smluvní strana se zavazuje přijmout alespoň pět článků ze sedmi, které tvoří tzv. jádro Charty (právo na práci, kolektivní sdružování a vyjednávání, právo na sociální zabezpečení, právo na sociální a zdravotní pomoc, právo na rozvoj a práva migrujících pracovníků).

Charta byla v roce 1988 doplněna Dodatkovým protokolem, který zakotvuje právo na rovné příležitosti a rovné zacházení (zákaz diskriminace na základě pohlaví), právo na informace a konzultace,

⁴⁷ Ve vztahu Evropské sociální charty k Mezinárodnímu paktu OSN o hospodářských, sociálních a kulturních právech lze konstatovat, že Pakt je smlouva orientovaná na lidská práva, zatímco Charta, ač revidovaná, si uchovává dědictví svého originálu jako nástroj práva pracujících. (Zpráva evropského kulatého stolu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, portugalské vlády a mezinárodní komise právníků, Lisabon, Portugalsko, 24. – 25. května 2004).

právo na účast při stanovování a zlepšování pracovních podmínek a pracovního prostředí a právo starých osob na sociální ochranu. V roce 1996 byla Charta revidována a rozšířena o dalších osm článků.⁴⁸

Evropský zákoník sociálního zabezpečení

Evropský zákoník sociálního zabezpečení⁴⁹ z r. 1964 byl přijat rovněž ze strany České republiky, která se zavázala plnit povinnosti z něj vyplývající. Jedná se například o poskytování zdravotní péče, dávek v nemoci, dávek v nezaměstnanosti, starobního důchodu, rodinných dávek, dávek v mateřství, invalidního důchodu a dávek pozůstalých.

4.1.4 Evropská unie

Listina základních práv Evropské unie

O vytvoření dokumentu o základních právech EU bylo rozhodnuto v průběhu summitu EU v Kolíně nad Rýnem v r. 1999. V rámci vývoje byla Listina začleněna do tzv. Lisabonské smlouvy,⁵⁰ která zaručuje práva a svobody zakotvené v Listině a činí ji právně závaznou.⁵¹ Šest hlav Listiny se týká těchto oblastí: práva související s důstojností, svobody, rovnost, solidarita, občanská práva a spravedlnost. Tato práva jsou z převážné části obsažena v dalších mezinárodních dokumentech (např. v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod) a nyní získávají právní zakotvení v rámci EU. Lisabonská smlouva tak potvrzuje respekt pro instrumenty Rady Evropy.

Orgány EU musí ctít práva stanovená v Listině. Totéž platí pro členské státy, když provádějí evropské právo ve svých právních řádech. Řádné

⁴⁸ Česká republika podepsala revidovanou Evropskou sociální chartu 4. 11. 2000 a Dodatkový protokol poskytující systém kolektivních stížností 26. 2. 2002. Vláda dala svůj souhlas k ratifikaci v roce 2003. Obě komory Parlamentu schválili ratifikaci, ale z několika důvodů uvedených v dopise vládě se prezident republiky rozhodl prozatím ratifikaci nedokončit.

⁴⁹ www.mpsv.cz/files/clanky/1286/ezsz.pdf (2. 3. 2010)

⁵⁰ Celý název dokumentu, který vstoupil v platnost 1. prosince 2009, zní Lisabonská smlouva pozměňující smlouvu o Evropské unii a smlouvu o založení Evropské unie.

⁵¹ Česká republika si na poslední chvíli vymohla schválení stejné výjimky, jakou má Polsko a Velká Británie, že se na ni Listina základních práv EU nevztahuje. Důvodem byla obava prezidenta V. Klause z prolomení tzv. Benešových dekretů a majetkových nároků lidí vysídlených na základě těchto nařízení z poválečného Československa.

uplatňování Listiny zajišťuje Soudní dvůr Evropské unie. Listina nijak nemění pravomoci EU, ale posiluje práva a svobody občanů.

Samotná Lisabonská smlouva obsahuje ustanovení, podle kterého se při vymezování a provádění všech politik musí přihlížet k sociálním otázkám (podpora vysoké úrovně zaměstnanosti, přiměřená sociální ochrana, boj proti sociálnímu vyloučení atd.).

Listina základních práv Evropské unie obsahuje část věnovanou solidaritě, kde jsou vyjmenována práva a zásady, které se přímo týkají sociální oblasti. Jedná se například o právo pracovníků na informování a na projednávání v podniku, právo na kolektivní vyjednávání a akce, právo na přístup k bezplatným službám zaměstnanosti, právo na ochranu v případě neoprávněného propuštění, právo na přístup k sociálnímu zabezpečení a sociální pomoci atd.⁵²

V rámci Evropské unie existuje a je vydávána celá řada dalších právních norem různé právní síly, které upravují sociální práva obyvatel členských států, jejich ochranu a záruky uplatnění. Evropská unie se doposud pro nedostatek mezinárodněprávní subjektivity nemohla stát smluvní stranou mezinárodních úmluv o lidských právech. Vstupem Lisabonské smlouvy v platnost však EU tuto subjektivitu získala a Lisabonská smlouva již v tomto směru obsahuje protokol, který zavazuje EU přistoupit k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.⁵³

4.2 Prameny ČR

Česká právní úprava totiž na tyto dokumenty navazuje buď jako na svou inspiraci pro vlastní legislativní činnost anebo je musí respektovat, protože jako člen mezinárodního společenství a Evropské unie se zavázala do svého právního řádu tyto normy implementovat. Právo ČR navazuje na mezinárodní právo a právo Evropské unie. Po vstupu ČR do EU došlo k harmonizaci vnitrostátního práva s právem EU. Harmonizace

⁵² http://europa.eu/lisbon_treaty/faq/index_cs.htm#16 (2. 3. 2010)

⁵³ Protokol č. 14 k Úmluvě umožňuje přístup k ní ze strany EU. Na konkrétních podmínkách přístupu, z nichž některé mohou vyžadovat přijetí dalšího protokolu k Úmluvě nebo přístupovou smlouvu, se budou muset shodnout všechny členské státy Rady Evropy a EU. (The European Union's accession to the European Convention on Human Rights. Council of Europe Press Division. Aktualizováno: 1. 12. 2009)

v oblasti sociálního práva probíhala v oblasti práva pracovního, práva sociálního zabezpečení, nemocenského pojištění.

4.2.1 Ústavní zákony a mezinárodní smlouvy

Vztah českého práva a mezinárodního práva veřejného je základním způsobem vymezen v Ústavě ČR. Východiskem je čl. 1 odst. 2, podle něhož ČR, která se v preambuli Ústavy označuje za součást rodiny evropských a světových demokracií, respektuje závazky, které jí vyplývají z mezinárodního práva.⁵⁴ Mezinárodní smlouvy, pokud byly přijaty postupem dle článku 10 Ústavy,⁵⁵ se stávají součástí ústavního pořádku ČR vedle Ústavy České republiky, Listina základních práv a svobod, příp. jiných ústavních zákonů.

Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.) uznává „*neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona*“. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i právech. Co se týče práv sociálních, ta jsou definována společně s právy hospodářskými a kulturními ve čtvrté hlavě Listiny. Podle Listiny se jedná o následující práva: právo na svobodnou volbu povolání a právo na práci (čl. 26), právo na svobodné sdružování a odborové organizace (čl. 27), právo na spravedlivou odměnu za práci a odpovídající pracovní podmínky (čl. 28), právo na ochranu zdraví (čl. 29), právo na přiměřené hmotné zabezpečení (čl. 30), právo na ochranu zdraví (čl. 31), právo na rodinu (čl. 32), právo na vzdělání (čl. 33), právo na přístup ke kulturnímu bohatství (čl. 34) a právo na příznivé životní prostředí (čl. 35).

4.2.2 Zákony a ostatní prameny nižší normativní právní síly

Úpravu sociálních práv nalezneme v jednotlivých zákonech a jiných právních předpisech z oblasti pracovního a rodinného práva, práva

⁵⁴ <http://www.ilaw.cas.cz/index.php?page=55> (2. 3. 2010)

⁵⁵ Čl. 10: „*Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*“

sociálního pojištění, státní sociální podpory, sociální pomoci aj. V dalším jsou to také nařízení, vyhlášky či metodické pokyny jednotlivých státních orgánů, které se problematikou sociálních práv zabývají (jako např. ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy či ministerstvo spravedlnosti).

4.3 Dílčí závěr

Sociálními právy se zabývá velké množství pramenů na mezinárodní i vnitrostátní úrovni, které se neustále rozrůstají. Oblast působnosti těchto úmluv se sice liší, ale všechny mají za cíl prosazovat sociální práva nejen na mezinárodní úrovni, ale také vytvořit podmínky pro jejich dodržování jednotlivými státy v rámci vlastních právních řádů a institutů jimi zřizovaných. V případě, že ze strany jednotlivých států dojde k porušení mezinárodně přijatých závazků, mohou být tyto státy stíhány v rámci mechanismů přijatých na základě těchto úmluv a vystavují se tak uvalení sankcí, resp. jiných nepříznivých důsledků z toho vyplývajících. Výše uvedené platí obdobně i pro nesoulad vnitrostátního práva s právem EU. Proto v souvislosti se začleňováním České republiky do mezinárodních struktur již nadále není ani fakticky možné, aby české právní předpisy, které upravují sociální práva, neodpovídaly kogentním normám mezinárodního či evropského práva.

5. VYMÁHÁNÍ SOCIÁLNÍCH PRÁV

5.1 Vymáhání sociálních práv na mezinárodní úrovni

Otázkou, zda lze sociální práva uplatnit před soudy nebo kvazisoudními orgány, se zabývaly přímo i nepřímo různé mezinárodní instituce na ochranu lidských práv, z nichž nejvýznamnějšími jsou:

5.1.1 Výbor pro lidská práva

Na základě Mezinárodního paktu OSN o občanských a politických právech (1966) byl vytvořen Výbor pro lidská práva složený z 18 členů, státních příslušníků smluvních stran, kteří působí jako soukromé osoby. Výbor dohlíží na implementaci občanských a politických práv zakotvených v paktu, projednává zprávy smluvních stran a plnění závazků vyplývajících z paktu, zprávy o přijatých opatřeních a o pokrocích, jež byly v této oblasti dosaženy. Výbor projednává stížnosti jednotlivých států ohledně nedodržování paktu a na základě opčního protokolu také stížnosti jednotlivců na jeho nerespektování jednotlivými státy.

Výbor rozhodl,⁵⁶ že právo na rovnost před zákonem a právo na stejnou ochranu zákona obsažené v čl. 26 paktu je třeba dodržovat také při aplikaci a vydávání zákonů v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv. V případě diskriminace zákonem nebo v důsledku jeho provádění tak mohou být hospodářská, sociální a kulturní práva uplatňována nepřímo prostřednictvím čl. 26 paktu v rámci řízení o individuální stížnosti, který se nevztahuje pouze na práva uznaná paktem, ale také na právní a faktickou diskriminaci všech oblastí života upravovaných zákonodárcem.⁵⁷ Výbor pro lidská práva také konstatoval, že na ochranu práva na život (čl. 6 paktu) se vyžadují i pozitivní opatření, která má stát přijmout pro boj s hladem a epidemiemi, aby

⁵⁶ *Broeks v. Nizozemí*, č. 172/1984, UN Doc. CCPR/C/ 29/ D/172/1984, 9. 4. 1987; *Zwaan-de Vries v. Nizozemí*, č. 182/1984, UN Doc. CCPR/C/29/D/182/1984, 9. 4. 1987.

⁵⁷ Schneider, J. Die Justiziabilität wirtschaftlicher, sozialer und kultureller Menschenrechte. Deutsches Institut für Menschenrechte. Berlin. 2004. s. 29.

snížil novorozeneckou úmrtnost a přispěl k prodloužení předpokládané délky života.⁵⁸

5.1.2 Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva

Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva byl Hospodářskou a sociální radou OSN vytvořen teprve v r. 1985, tedy dvě desetky let po vstupu Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech v platnost, aby dohlížel na jeho implementaci. Na rozdíl od Výboru pro lidská práva jsou členové tohoto Výboru voleni všemi členy Hospodářské a sociální rady.

Výbor se arbitrabilitou práv obsažených v paktu (tj. možností podrobit je soudnímu přezkumu) zabýval v Obecné poznámce č. 3: *„Mezi opatření, která by měla být považovaná za přiměřená, kromě legislativních, patří poskytnutí soudních prostředků k nápravě s ohledem k právům, která mohou být, v souladu s národním právním systémem, považovaná za žalovatelná...“*⁵⁹

V této souvislosti Výbor konstatoval, že řada článků paktu je způsobilá být přímo použitelná,⁶⁰ a zdůraznil, že kupříkladu s ohledem na právo na přiměřené bydlení jsou *„důvody nuceného vyklizení na první pohled neslučitelné s požadavky paktu a mohou být ospravedlněny pouze za nejvýjimečnějších okolností a v souladu s příslušnými zásadami mezinárodního práva.“*⁶¹ Aby mohly být tyto závazky účinné na domácí úrovni, národní soudy by měly hrát zjevně důležitou roli při zajišťování respektování těchto práv.⁶²

Potvrzením tohoto vývojového směru se stalo přijetí Opčního protokolu k Mezinárodnímu paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech v roce 2008, který přiznává jednotlivcům v případě porušení

⁵⁸ Obecná poznámka č. 6251. UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.5. 26. 4. 2001.

⁵⁹ Obecná poznámka č. 3 (1990). E 1991/23, annex III, odst. 5.

⁶⁰ Článek 3 (rovnost mužů a žen), článek 7 písm. a) bod (i) (právo na spravedlivou a stejnou odměnu za práci), článek 8 (právo na sdružování v odborech), článek 10 odst. 3 (právo na ochranu a pomoc dětem a mládeži), článek 13 odst. 2 písm. a), 3 a 4 (právo na vzdělání), článek 15 odst. 3 (svoboda vědecké a tvůrčí činnosti).

⁶¹ Obecná poznámka č. 4 (1991). E/1992/23, annex III, odst. 18.

⁶² Fact Sheet No. 16 (Rev.1), The Committee on Economic, Social and Cultural Rights. OSN, Ženeva. 1991. s. 14.

jejich práv obracet se na Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva, který tyto stížnosti projednává.⁶³

5.1.3 Mezinárodní organizace práce

Za mezinárodní ochranu lidských práv je také pokládána činnost Mezinárodní organizace práce, která ve své ústavě poskytla právo podávat stížnosti kromě členských států také zájmovým svazům zaměstnanců a zaměstnavatelů. Ve stížnosti Mezinárodnímu úřadu práce může být uplatněno, že smluvní stát nezajišťuje dohody Mezinárodní organizace práce uspokojivým způsobem a tím porušuje sociální práva jednotlivých osob nebo skupin. Stížnosti zkoumají příslušné výbory. Oprávněné stížnosti jsou s dotčeným smluvním státem řešeny smírnou dohodou nebo v případě neshody jsou projednávány politicky.

5.1.2 Rada Evropy

Na úrovni Rady Evropy působí vedle Evropského soudu pro lidská práva, o kterém bude podrobněji pojednáno v kapitole 6, zejména Evropský výbor sociálních práv (ECSR, do r. 1998 Výbor nezávislých expertů).

Tento Výbor má 151 nezávislých expertů volených Výborem ministrů na 6 let. Posláním Evropského výboru sociálních práv je kontrola, zda členské státy dodržují své závazky vyplývající z Evropské sociální charty. Státy předkládají každoročně zprávy o plnění Charty. ECSR tyto zprávy hodnotí, rozhoduje, zda uvedené postupy odpovídají Chartě, a každoročně zveřejňuje své závěry. Pokud určitý stát nereaguje na rozhodnutí ECSR, Výbor ministrů tomuto státu zašle doporučení, jak změnit jeho legislativu či praktická opatření.

Podle Dodatkového protokolu, který vstoupil v platnost v r. 1998, lze podat Evropskému výboru sociálních práv kolektivní stížnost na porušování Evropské sociální charty.⁶⁴ ECSR prověří příslušnou

⁶³ Opční protokol byl přijat dne 10. 12. 2008 během 63. zasedání Valného shromáždění OSN a k podpisu byl otevřen dne 24. 9. 2009. Ke dni 6. 2. 2010 byl protokol podepsán 31 státy (zatím žádným neratifikován) a má vstoupit v platnost po jeho ratifikaci 10 státy.

⁶⁴ Protokol je limitován ve vztahu k hospodářským, sociálním a kulturním právům v tom smyslu, že se může zabývat právě jen stížnostmi omezeného okruhu stěžovatelů. (Report of the European Roundtable on Economic, Social and Cultural

stížnost a prohlásí ji za přijatelnou, splňuje-li formální náležitosti. Pak o případu meritorně rozhodne a své závěry nahlásí příslušným smluvním stranám a Výboru ministrů, který nakonec přijme rezoluci. Je-li to vhodné, může doporučit dotčenému státu přijetí příslušného opatření k uvedení do souladu s Chartou.

5.2 Vymáhání sociálních práv na úrovni EU

Evropská unie vydává velké množství právních norem, za jejichž aplikaci odpovídají jednotlivé členské státy Evropské komisi, vůči sobě navzájem i vůči svým občanům. Orgánem, který přezkoumává legalitu aktů orgánů EU, dbá na dodržování povinností členských států vyplývajících ze Smluv a vykládá právo EU na žádost vnitrostátních soudů, je Soudní dvůr Evropské unie se sídlem v Lucemburku, který zahrnuje tři soudní orgány: Soudní dvůr, Tribunál (zřízený v r. 1988) a Soud pro veřejnou službu (zřízený v r. 2004).

Jak bylo uvedeno výše, zaručuje Lisabonská smlouva práva a svobody zakotvené v Listině základních práv Evropské unie a činí Listinu právně závaznou.⁶⁵ Soudní dvůr tak získává větší pravomoci, pokud jde o zajišťování řádného uplatňování této Listiny. Ani po připravovaném přistoupení EU k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod se nezmění stávající systém soudního dohledu a postavení Soudního dvora jako konečné autority při výkladu práva EU.

V oblasti sociálních práv jsou nejdůležitější řízení v předběžné otázce, kdy soudy jednotlivých členských států žádají o závazný výklad některého ustanovení norem EU o sociálních právech ve vztahu k právu vnitrostátnímu.⁶⁶

Rights, The Government of Portugal and the International Commission of Jurists, Lisabon, Portugalsko, 24. - 25. května 2004) Např. pouze vyjmenované nevládní organizace jsou oprávněny podávat stížnosti k ECSR (dle zvláštního seznamu, na němž jsou nevládní organizace se statutem účastníka Rady Evropy).

⁶⁵ S výjimkou Velké Británie, Polska a Česka.

⁶⁶ Tomeš, I., Koldinská, K. Sociální právo Evropské unie. 1. vyd. Praha: C. H. Beck s. 252.

5.3 Vymáhání sociálních práv na vnitrostátní úrovni

Nejvýznamnější roli při vymáhání sociálních práv v systému českého práva mají soudy. Přestože soudní rozhodnutí nejsou v českém právním řádu oficiálním pramenem práva, právní praxe k nim často přihlíží. V tomto ohledu však jistou výjimku tvoří rozhodnutí Ústavního soudu, který působí v roli tzv. „negativního zákonodárce“.⁶⁷

5.3.1 Ústavní soud

Ústavní soud se sídlem v Brně je soudním orgánem ochrany ústavnosti, jehož postavení a kompetence jsou zakotveny přímo v Ústavě České republiky. Ústavní soud není součástí soustavy obecných soudů. Jeho úkolem je zejména chránit ústavnost, základní práva a svobody vyplývající z Ústavy, Listiny základních práv a svobod a dalších ústavních zákonů České republiky a garantovat ústavní charakter výkonu státní moci. Přísluší mu i další kompetence, jako je rozhodování v některých věcech týkajících se volebního práva a posuzování souladu mezinárodních smluv s Ústavou před jejich ratifikací.

Ústavní soud se zabýval charakterem sociálních práv a jejich odlišností danou čl. 41 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Konstatoval, že tato práva „nemají bezpodmínečnou povahu a je možné se jich domáhat pouze v mezích zákonů (čl. 41 odst. 1 Listiny)... V rámci těchto mezí má zákonodárce poměrně širokou možnost upravit provedení jednotlivých sociálních práv včetně možnosti jejich změn.“ Ústavní soud se zabýval i dalšími specifiky charakteru sociálních práv. Vyslovil, že sociální práva „jsou závislá zejména na ekonomické situaci státu. Úroveň jejich poskytování reflektuje nejen hospodářský a sociální vývoj státu, ale i vztah státu a občana, založený na vzájemné odpovědnosti a na uznání principu solidarity.“⁶⁸

Ústavní soud tak judikoval, že v případě práv hospodářských, sociálních a kulturních se otevírá zákonodárci širší prostor při volbě nejrůznějších

⁶⁷ Dle čl. 87 Ústavy totiž Ústavní soud rozhoduje o zrušení zákonů nebo jejich jednotlivých ustanovení, jsou-li v rozporu s ústavním pořádkem. Stejně tak může zabránit ratifikaci mezinárodní smlouvy, pokud tato nebude v souladu s ústavním pořádkem.

⁶⁸ Sp. zn. Pl. ÚS 1/08, sp. zn. Pl. ÚS 2/08

řešení, a to zejména s ohledem na výše citovaný čl. 41 odst. 1 Listiny, který stanoví, že práv uvedených v čl. 26, čl. 27 odst. 4, čl. 28 až 31, čl. 32 odst. 1 a 3, čl. 33 a 35 Listiny je možno se domáhat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí. Dle Ústavního soudu „*projde taková zákonná úprava, u níž lze zjistit sledování nějakého legitimního cíle a která tak činí způsobem, jež si lze představit jako rozumný prostředek k jeho dosažení, byť nemusí jít o prostředek nejlepší, nejvhodnější, nejúčinnější či nejmoudřejší.*“ Dle Ústavního soudu ale testem neprojde zákonná úprava, která se dotkne samotné existence sociálního práva (tzv. esenciálního obsahu).⁶⁹

5.1.2 Veřejný ochránce práv

Na základě zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, byl zřízen s účinností od 1. 1. 2000 český veřejný ochránce práv (ombudsman) se sídlem v Brně. Ombudsman je veřejným činitelem a je volen Poslaneckou sněmovnou na dobu šesti let. Ombudsman vykonává svoji pozici nezávisle, provádí tzv. nezávislá objektivní šetření. Občané ČR nebo i cizinci se na něj mohou obracet bezplatně se svými problémy a ve věcech, kde byla porušena jejich práva. Ombudsman slouží k ochraně občanů jednak před jednáním úřadů, ale i dalších institucí, které je v rozporu s právem a také chrání občany před nečinností úřadů a dalších institucí. Jeho hlavním posláním je chránit základní lidská práva a svobody. Jeho působnost je jasně vymezena zákonem. Všechny úřady či instituce s ním musí plně spolupracovat. Ombudsman nesmí rozhodnutí orgánů či institucí měnit nebo rušit. V případě, že nalezne pochybení, navrhne příslušnému orgánu, aby zajistil nápravu zjištěných nedostatků. Do působnosti veřejného ochránce práv patří celá oblast týkající se sociálních práv občanů. Jedna z nejpočetněji zastoupených oblastí práva, v níž se občané obracejí na ombudsmana, je problematika důchodového pojištění, přičemž v nadpoloviční většině šetřených případů je konstatováno pochybení, a to minimálně v nedodržení lhůt pro vydání

⁶⁹ Kavěna, M. Ústavní soud a jeho role při posuzování zákonných omezení základních práv a svobod a výkladu těchto práv. (<http://www.epravo.cz/top/clanky/ustavni-soud-a-jeho-role-pri-posuzovani-zakonnych-omezeni-zakladnich-prav-a-svobod-a-vykladu-techto-prav-55189.html> – 2. 3. 2010)

rozhodnutí. Zjištěné nedostatky jsou však obvykle poměrně rychle a efektivně odstraňovány.⁷⁰ Ombudsman se zabývá i finančním zajištěním sociálně slabých rodin v oblasti systému dávek sociálního zabezpečení, státní sociální podpory atd.

5.4 Dílčí závěr

Navzdory pozitivnímu a v posledních letech i pozoruhodně rychlému vývoji lze uzavřít, že cesta k odstranění výhrad vůči sociálním právům mezi odbornou i laickou veřejností a k zajištění přiměřeného praktického významu sociálních práv, stejně jako diskuse o obsahu, charakteru a arbitrabilitě sociálních práv není ještě nadlouho uzavřena. Významným přínosem k tomu je rozhodovací praxe a výkladová činnost soudních a kontrolních orgánů a institucí, které se setkávají se sociálními právy každý den. V této souvislosti je výstižný výrok Ústavního soudu Jihoafrické republiky: *„Sociální a hospodářská práva jsou výslovně obsažena v Listině práv; nelze o nich tvrdit, že existují pouze na papíře... a soudy jsou ústavně vázány zajistit jejich ochranu a plnění. Otázkou tedy není, zda jsou sociální a hospodářská práva soudně vymahatelná podle naší Ústavy, ale jak je prosadit v daném případě.“*⁷¹

⁷⁰ [http://www.ochrance.cz/trideni-dle-oblasti-dokumenty-ke-stazeni?tx_odlist=document_pi1\[area\]=1](http://www.ochrance.cz/trideni-dle-oblasti-dokumenty-ke-stazeni?tx_odlist=document_pi1[area]=1) (6. 3. 2010)

⁷¹ Langford, M. Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law. s. 30.

6. EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA

Evropský soud pro lidská práva je nezávislým mezinárodním soudním orgánem, který byl zřízen v roce 1959 na základě Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Úmluva) přijaté Radou Evropy v r. 1950. Jeho činnost je obsažena v hlavě II této Úmluvy. Soudí případy porušování Úmluvy a jejich dodatkových protokolů. Jeho kompetence jsou také touto Úmluvou vymezeny. Zvláštností Evropského soudu pro lidská práva (Soud) je, že se na něj mohou obracet vedle jednotlivých států či institucí také jednotlivci, jejichž práva zaručená Úmluvou byla porušena. Na Soud je ovšem možné se obrátit až ve chvíli, kdy byly vyčerpány veškeré možné vnitrostátní právní prostředky. Soud ovšem neřeší spory, které jsou namířeny vůči jednotlivcům. Nemůže také měnit či rušit rozsudky národních soudů.

6.1 Historie vzniku soudu

Mechanismus ochrany lidských práv na základě Úmluvy, která vstoupila v platnost 3. září 1953, zakotvovala tři orgány, jejich úkolem bylo dohlížet nad plněním závazků, vyplývajících z této Úmluvy:

- Evropská komise pro lidská práva – byla nezávislým orgánem, který byl ustanoven 18. května 1954. Komise posuzuje přijatelnost všech stížností, které byly podány dle Úmluvy individuálními žadateli, skupinami osob nebo nevládními organizacemi. V případě, že byla stížnost přijata, musela hledat fakta o daném případě a hledat mezi stranami smírné řešení. V případě, že neuspěla, bylo jejím úkolem formulovat názor, zda došlo či nedošlo k porušení Úmluvy a vypracovala zprávu o veškerých skutečnostech a vyjádřila stanovisko k meritu věci. Zprávu potom předala Výboru ministrů a dotčeným státům.
- Evropský soud pro lidská práva – rozhodoval o stížnostech, které mu byly postoupeny Komisí; zřízen v roce 1959.

- Výbor ministrů Rady Evropy – rozhodoval o stížnostech, které se nedostaly před Soud, resp. které nespadaly do jeho kompetence, a dohlížel nad výkonem rozhodnutí. Tato kompetence mu zůstala i nadále.

Výbor ministrů ani Komise nebyly stálými orgány. Komise se scházela osmkrát do roka ve dvoutýdenních zasedáních. V případě potřeby i častěji.

Vzhledem ke stále narůstajícímu počtu stížností a neustálému prodlužování projednávání jednotlivých stížností a neefektivitě stávajícího systému došlo v roce 1998 ke změně systému. Od 1. listopadu 1998, kdy vstoupil v platnost Protokol č. 11 k Úmluvě. Tímto protokolem byla zrušena Komise a byl ustanoven pouze jeden trvalý Soud, kam jednotliví stěžovatelé mohou podávat přímo své stížnosti. Hlavní myšlenkou této změny bylo zrychlení a zjednodušení celého procesu řízení.

6.2 Fungování soudu

Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku byl zřízen dle čl. 19 Úmluvy k zajištění plnění závazků vyplývajících z této Úmluvy. Soud je složen ze 47 soudců. Soudci jsou voleni Parlamentním shromážděním, přičemž každý stát navrhne tři kandidáty. Soudci jsou voleni na dobu šesti let a ve výkonu své funkce jsou nezávislí.

Soud jedná ve výborech složených ze tří soudců, v senátech složených ze sedmi soudců a ve velkém senátu složeného ze sedmnácti soudců. Oficiálními jednacími jazyky jsou angličtina a francouzština.

6.3 Řízení před Soudem

Řízení před Soudem se řídí podle Jednacího řádu Evropského soudu pro lidská práva, který vstoupil v platnost 1. listopadu 1998. Řízení je možné rozdělit do tří etap (podání stížnosti, rozhodnutí o přijatelnosti

stížnosti, vynesení rozsudku v meritu věci)⁷², přičemž někteří autoři uvádějí etapy pouze dvě (počáteční fáze, závěrečná fáze).⁷³

6.3.1 Podání stížnosti

Stížnost k Soudu může podat jakákoliv fyzická (občan státu, cizinec, nezletilý, duševně nemocný, rodič zbavený rodičovských práv, obviněný, obžalovaný, odsouzený – práva nebyla dle Úmluvy zatím přiznána počatému dítěti) nebo právnická osoba, skupina jednotlivců (subjekt složený z více osob) či nevládní organizace (čl. 34 Úmluvy), které se cítí poškozeny na svých právech uvedených v Úmluvě. V tomto případě hovoříme o stížnostech individuálních. Stížnost ovšem může podat také každá smluvní strana vůči jiné smluvní straně, jejíž práva vyplývající z Úmluvy byla porušena. Zde se jedná o stížnost mezistátní (čl. 33 Úmluvy). Počet individuálních stížností značně převyšuje počet stížností mezistátních. V této práci se budu zabývat pouze stížnostmi individuálními. Stížnost je nutné podat v předepsané lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné vnitrostátní rozhodnutí (čl. 35 odst. 1 Úmluvy).

Individuální stížnost se podává písemně na předepsaném formuláři (čl. 47 odst. 1 Jednacího řádu) vydaném Kanceláří Soudu a musí být řádně vyplněna a zaslána na adresu Soudu. Pokud tomu tak není, Soud tuto stížnost nemusí projednávat. Každá stížnost ve své hlavní části obsahuje popis skutkového stavu a námitky, které pokládá stěžovatel za podstatné a zároveň by zde měly být uvedeny články Úmluvy a jejich protokolů, které byly porušeny. Stížnost je možno podat v jednom z oficiálních jazyků smluvních stran. Každá řádně podaná stížnost je předsedou Soudu přidělena jedné ze sekcí (senátu).

Na Soud se obrací velký počet stěžovatelů. Z tohoto důvodu se také prodlužuje délka projednávání jednotlivých žádostí.⁷⁴ Některé stížnosti,

⁷² Bulletin advokacie, zvláštní číslo, listopad 2008, s. 9.

⁷³ Sudre, F., Mezinárodní právo lidských práv, 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 252.

⁷⁴ Ke konci roku 2009 Soud obdržel téměř 57 000 nových stížností, nárůst o 14%. Na druhé straně Soud vydal rozhodnutí ve více než 2 000 případech nárůst o více než 20% ve srovnání s rokem 2008. Počet nevyřízených věcí však dosáhl takřka 120 000, tj. rozdíl 1 800 stížností každý měsíc. (The future of the Strasbourg Court and

keré se týkají např. vyhoštění, je možné uspíšit dle čl. 39 Úmluvy – Naléhavé. Stěžovatel má také možnost požádat o přednostní projednání své žádosti dle čl. 41 Jednacího řádu. O přednostním projednání rozhoduje senát nebo jeho předseda. Zpravidla se takto upřednostňují stížnosti osob vysokého věku nebo osob, které mají vážné zdravotní důvody.

6.3.2 Posouzení stížnosti

Po předložení je stížnost projednávána. Senát, který se má stížností zabývat, určí soudce zpravodaje, který rozhodne, zda Soud projedná stížnost ve výboru složeném ze tří soudců nebo v senátu složeném ze sedmi soudců. Soud nejprve rozhoduje o přijatelnosti stížnosti. Pokud stížnost splňuje všechny formální požadavky je přijatelná. Soud nemusí stížnost přijmout, pokud již je stejná stížnost soudem projednána, není-li opodstatněná. O přijatelnosti nebo nepřijatelnosti stížnosti rozhoduje výbor nebo senát. Soud může stížnost odmítnout z několika důvodů:

1. Nevyčerpání právních prostředků nápravy

Stěžovatel se může obrátit na Soud teprve, pokud vyčerpá všechny vnitrostátní právní prostředky nápravy. Tato podmínka je stanovena v čl. 35 odst. 1 Úmluvy. Toto umožňuje dotčenému státu napravit situaci, která je předmětem stížnosti.

2. Podání stížnosti po uplynutí lhůty šesti měsíců (čl. 35 odst. 1 Úmluvy)

Stížnost musí být podána v době do šesti měsíců od konečného rozhodnutí v jeho věci. Lhůta šesti měsíců začíná běžet ode dne konečného rozhodnutí. Je-li stížnost podána později, je považována za nepřijatelnou.

enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process. Parlamentní shromáždění Rady Evropy. 21. 1. 2010)

3. Neslučitelnost stížnosti s ustanovením Úmluvy (čl. 34 Úmluvy)

Stížnost je nepřijatelná, pokud je neslučitelná s ustanovením Úmluvy a jejími protokoly. Takovouto stížnost není možné projednat. Existují čtyři případy neslučitelnosti stížnosti s Úmluvou.

- i. *ratione loci* – stížnost je nepřijatelná tehdy, jestliže došlo k porušení práva mimo území, které spadá do jurisdikce dotčeného státu.
- ii. *ratione materiae* – stížnost je možné podat jen pro porušení takového práva nebo svobody, které je v Úmluvě nebo jejich dodatkových protokolech uvedeno.
- iii. *ratione temporis* – okolnosti, ke kterým k porušení došlo před datem vstupu Úmluvy v platnost, není možné dle Úmluvy posuzovat (zákaz retroaktivity). Česká republika ratifikovala Úmluvu 18. března 1992.
- iv. *ratione personae* – stížnost je nepřijatelná, pokud subjekt není vázán Úmluvou nebo nepodléhá jurisdikci orgánů Úmluvy.

4. Zjevná neopodstatněnost stížnosti

Soud může posoudit stížnost za neopodstatněnou, i když splňuje všechny procesní náležitosti, avšak závažnost jeho námitek není tak rozsáhlá, aby Soud měl s odvoláním na svou ustálenou judikaturu za to, že došlo k porušení namítaného práva.

5. Stížnost anonymní

Stížnost musí být jasně identifikovatelná, aby ji mohl Soud řádně posoudit. Pokud je stížnost anonymní, může ji Soud na základě čl. 35 odst. 2 písm. a) odmítnout.

6. Stížnost již jednou projednaná

Na základě čl. 35 odst. 2 písm. b) může Soud i takovouto stížnost, ke které se již jednou vyjádřil, odmítnout.

O nepřijatelnosti stížnosti rozhoduje výbor jednomyslně. Pokud nedojde k jednomyslnému rozhodnutí, je stížnost předána k rozhodnutí senátu.

Ten potom rozhoduje o její přijatelnosti či nepřijatelnosti. Jakmile je stížnost prohlášena za přijatelnou, jsou strany vyzvány k doplnění důkazních materiálů či stanovisek. Strany jsou taktéž vyzvány ke smírnému urovnání sporu.

Stěžovatel má právo na právní pomoc (čl. 91 Jednacího řádu) v případě, pokud prokáže, že nemá dostatečné finanční prostředky k uhrazení výdajů spojených s jednáním před Soudem. Právní pomoc je poskytována na služby právního zástupce, může být také čerpána na cestovné a pobytové náhrady a další nezbytné výdaje.

6.3.3 Rozhodnutí senátu

Jednání je ústní a zpravidla veřejné. Senát může upustit od veřejného jednání, pokud by mohl být ohrožen spravedlivý průběh jednání nebo pokud to vyžadují okolnosti např. ochrana mladistvých apod. (čl. 63 Jednacího řádu).

V případě, že se strany nedohodnou na smírném urovnání sporu a Soud dojde k názoru, že byla porušena Úmluva, rozhodne o nároku na spravedlivé zadostiučinění. Rozsudky senátu jsou konečné dle čl. 44 Úmluvy:

- když strany prohlásí, že nebudou žádat o postoupení věci velkému senátu
- po třech měsících lhůty od data rozsudku, pokud nebylo požádáno o postoupení věci velkému senátu
- když kolegium velkého senátu zamítne žádost o postoupení věci velkému senátu.

Konečný rozsudek senátu je zveřejněn.

6.3.4 Řízení před velkým senátem

Věc může být postoupena dle čl. 30 Úmluvy velkému senátu, pokud případ projednávaný senátem vyvolává závažnou otázku týkající se výkladu Úmluvy nebo pokud vyřešení otázky může vést k rozporu rozsudkem již Soudem vynesným dříve. Jestliže se některá ze zúčastněných stran vysloví proti, k postoupení nedojde. Dle čl. 43 Úmluvy může každá zúčastněná strana v tříměsíční lhůtě od data rozsudku

požádat o postoupení věci velkému senátu. Rozsudek velkého senátu je konečný.

Konečný rozsudek Evropského soudu pro lidská práva se dle čl. 46 odst. 2 Úmluvy doručuje Výboru ministrů Rady Evropy. Výbor ministrů dohlíží nad výkonem rozsudků soudu. Jeho úkolem je zajistit, aby jednotlivé státy rozsudky soudu dodržovaly.

6.4 Vybrané rozsudky Soudu v otázkách sociálních práv českých občanů

Jak vyplývá z výše podané úlohy a kompetencí Soudu, zabývá se stížnostmi fyzických osob, nevládních organizací nebo skupin osob považujících se za poškozené v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou a jejími protokoly jednou ze smluvních stran dle čl. 34 Úmluvy.

Soud se ve své rozhodovací praxi vypořádal s námitkami, že Úmluva upravuje pouze občanská a politická práva. Sociální rozměr práva na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy hrál roli v různých rozhodnutích Soudu. Již v případě *Airey v. Irsko* Soud rozhodl, že sice Úmluva chrání občanská a politická práva, ta však mají také veskrze hospodářské a sociální dopady.⁷⁵ Pouhá skutečnost, že určitý výklad práv zaručených Úmluvou by mohl zasáhnout oblast hospodářských a sociálních práv, nezabránilo Soudu učinit takový výklad, neboť nemůže existovat nepropustné dělení těchto práv a práv chráněných Úmluvou.⁷⁶

V následující části se hodlám zabývat konkrétními rozsudky Soudu v oblasti vybraných sociálních práv českých občanů.

Právo na respektování soukromého a rodinného života

Rodina je i v dnešní době důležitou sociální jednotkou. Přestože se její úloha stále více uvolňuje a prošla mnoha změnami, plní významné funkce. Současná rodina je bohužel poznamenána řadou negativních sociálních jevů. Jedním z těchto jevů je rozvodovost. Pro všechny

⁷⁵ *Airey v. Irsko*, rozsudek z 9. října 1979, Publications of the European Court of Human Rights, Series A, No. 32, Par. 26.

⁷⁶ Viz výše.

zúčastněné osoby, zvláště pak pro děti, je rozvod nepříjemnou, traumatizující událostí. V souvislosti s rozvodem rodičů dochází ke svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů, musí dojít také k úpravě styku dítěte s rodičem druhým. Právo na styk dítěte s rodičem je upraveno, jak ve vnitrostátních, tak mezinárodních dokumentech, přičemž pouze soud je oprávněn rozhodnout o omezení či zákazu styku rodiče s dítětem. Můžeme zde jmenovat například Úmluvu o právech dítěte, a to v čl. 9 odst. 3. Toto právo je zakotvené rovněž v čl. 8 Úmluvy, kde je zaručeno právo všech na respektování jejich rodinného a soukromého života. Pod toto právo lze tedy přiřadit i právo rodiče a dítěte na styk v případě jejich oddělení, jelikož i to je projevem rodinného života. Rodič, jemuž bylo dítě do péče svěřeno, nemůže odeprít styk dítěte s jeho druhým rodičem, přestože může být přesvědčen, že zamezení styku s dítětem je v zájmu dítěte. Právo na styk nenáleží totiž pouze dítěti, ale i jeho rodiči.

Při rozvodu rodičů je běžnou praxí, že dítě je svěřováno do péče matky. V současné době však přibývá otců, kteří se o své děti chtějí starat a žádají dítě do své výlučné péče, popřípadě do společné péče a cítí se být touto praxí diskriminováni. Z iniciativ otců vzniká také řada sdružení (např. Unie otců), která chrání a prosazuje jejich práva.

Další problémovou situací, se kterou se v dnešní době můžeme setkat, je sociální znevýhodnění rodin. Jedná se o rodiny nezaměstnaných rodičů, rodin s nízkými příjmy, rodiny, které se vlastním či cizím zaviněním dostaly do složité situace a mají existenční problémy. Děti jsou rodičům, kteří se sice řádně starají a vychovávají je, ale nemají dostatečné materiální prostředky, aby zabezpečili jejich základní potřeby, odebírány a svěřovány zbytečně do ústavní péče namísto toho, aby jim stát poskytl potřebnou podporu.

Soud rozhodoval v otázkách týkající se porušení práva na respektování rodinného života v následujících případech, které blíže rozeberu.

Patera v. Česká republika, stížnost č. 25326/03, rozsudek z 26. dubna 2007⁷⁷

V únoru 1989 se z manželství pana Luboše Patery a Radky Paterové narodil syn. Zanedlouho poté matka odešla ze společné domácnosti a odešla žít ke svým rodičům. Na návrh stěžovatele okresní soud svěřil v srpnu 1989 dítě do péče otce, avšak k odvolání matky byl tento rozsudek v říjnu 1989 krajským soudem zrušen. Naopak nepravomocným rozsudkem z února 1991 bylo dítě svěřeno do výchovy matky, která následně vnikla do bydliště stěžovatele a dítě si odvezla. Ze znaleckých posudků vypracovaných v r. 1993 bylo zjištěno, že dítě o existenci svého otce neví a nemá možnost s ním navázat citové vztahy, jelikož je příliš závislé na matce; stěžovatel by měl přesto dobré předpoklady k výchově dítěte a rozuměl by jeho potřebám.

V červenci 1993 vydal prvoinstanční soud předběžné opatření, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy matce a otci bylo přiznáno právo na styk se synem. Soud mimo jiné konstatoval, že v zájmu dítěte je obnovení vztahů s otcem, které matka zpřetrhala. Rodiče se proti rozsudku a také proti předběžnému opatření odvolali; otec nicméně až do 31. května 1994 podal celkem třináct návrhů na výkon uvedeného opatření. Ani jednou se mu totiž nepodařilo se s dítětem setkat. Až v době od 30. dubna 1994 do 20. září 1996 se uskutečnilo devět setkání otce se synem; některá z nich proběhla za přítomnosti sociálních pracovníků a možná také příslušníků bezpečnostních agentur, které najala matka. Na posledním setkání bylo shledáno, že matka dítě ke styku s otcem motivuje jen nedostatečně. Další dva pokusy o styk se uskutečnily ve dnech 11. a 21. ledna 1997. V mezidobí otec neměl možnost stýkat se se svým synem, navštěvovat jej, vidět jej, telefonovat s ním, ba neměl ani možnost mu předávat dárky, které pro něj kupoval k narozeninám, Vánocům a k obdobným příležitostem.

V říjnu 1995 okresní soud předběžným opatřením stanovil, že stěžovatel je oprávněn strávit se synem každý druhý víkend. Vzhledem k tomu, že

⁷⁷ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=164210> (2. 3. 2010)

bylo stěžovateli bráněno ve styku s dítětem, požadoval asistenci úřadů pro výkon rozhodnutí. Soud uložil matce pokutu ve výši 30 800 Kč za maření práva stěžovatele na styk s dítětem mezi červnem 2001 a listopadem 2003. Proti matce bylo rovněž zahájeno trestní stíhání v r. 2005 a byla odsouzena k 50 hodinám obecně prospěšných prací za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí o právu stěžovatele na styk s dítětem v červnu 2001.

Následný styk stěžovatele s dítětem se ukázal být složitý, neboť syn setrval ve svém zamítavém postoji k otci. V únoru 2007 dosáhl syn zletilosti.

Stěžovatel tvrdí, že délka řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti byla v rozporu se zásadou „přiměřené lhůty“ zakotvenou v článku 6 odst. 1 Úmluvy, přičemž tato doba činila 15 let do dne vydání rozsudku (Soud nemohl vzít v úvahu dobu před vstupem Úmluvy v platnost pro Českou republiku). Stěžovatel dále namítal nemožnost domoci se ochrany a výkonu práva na styk s dítětem, které mu soudy předběžně přiznaly, a podílet se tak navzdory odporu ze strany matky na výchově svého dítěte. Přitom se dovolává čl. 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého a rodinného života).

Soud jednomyslně rozhodl, že došlo k porušení článku 6 odst. 1 Úmluvy z důvodu nepřiměřené délky řízení.

Stížnost na porušení čl. 8 byla v tomto bodě zamítnuta. Již při rozhodování o přijatelnosti soud připustil pouze částečné připuštění stížnosti ohledně čl. 8 Úmluvy, a to za období po červenci 2002. V podstatě tak Soud řekl, že do tohoto data k žádnému porušení článku 8 dojít nemohlo, neboť sice bylo řízení dlouhé, leč stále se jednalo, a že se bude co do obsahu zabývat pouze tou částí stížnosti, která řeší, zda došlo k porušení Úmluvy nevykonáváním exekucí, tedy nevyvozením styku otce s dítětem.

Soud poznamenal, že situace byla v daném případě kritická: stěžovatel trval na výkonu svého práva na styk tak, jak mu bylo přiznáno v roce 1995, zatímco jeho syn setrval v odmítavém postoji, který se zjevně nezměnil ani po postizích, jež byly uloženy jeho matce. Soud se domnívá se, že vnitrostátní orgány nemohly vzhledem ke složitosti případu a

k vyššímu zájmu dítěte učinit více, než učiněno bylo. Dle názoru Soudu nelze bez spolupráce všech zúčastněných a pomoci odborníků možné dosáhnout zlepšení vztahů. V tomto ohledu může Soud jen vyjádřit své politování nad nekonstruktivním přístupem stěžovatele k takové odborné pomoci, byť si je vědom frustrace, kterou stěžovateli jeho marné úsilí působí. Soud rozhodl, pěti hlasy ku dvěma, že k porušení článku 8 nedošlo.⁷⁸

Paterová v. Česká republika, stížnost č. 76250/01, rozsudek z 14. září 2004⁷⁹

Na Soud se obrátila rovněž manželka p. Patery se svou stížností na porušení článku 6 odst. 1 Úmluvy (porušení práva na spravedlivý proces v přiměřené lhůtě) s tím, že relevantní období v době podání stížnosti trvalo již dvanáct let. Soud dospěl k závěru, že k porušení čl. 6 odst. 1 došlo.

⁷⁸ **Rozhodnutí jiného mezinárodního orgánu:**

Pan Patera byl jediným z otců, kteří se pro vymožení svých práv obrátili i k jinému orgánu mezinárodní ochrany než k Evropskému soudu pro lidská práva, a to k Výboru pro lidská práva v Ženevě. Namítal, že bylo porušeno jeho právo na ochranu rodinného života, a zároveň tvrdil, že české orgány odmítly plnit soudní rozhodnutí umožňující mu pravidelný styk s jeho synem. Výbor ve svém názoru k oznámení stěžovatele č. 946/2000 zejména uvedl, že čl. 17 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech se obecně zahrnuje účinnou ochranou práva rodiče na pravidelný styk s jeho nezletilými dětmi. I když mohou existovat výjimečné okolnosti, za nichž je odepření kontaktu v zájmu dítěte nutné a nemůže být považováno za nezákonné či svévolné, v tomto případě vnitrostátní soudy Vysoké smluvní strany rozhodly, že takovýto styk má být realizován. Přestože soudy opakovaně uložily [stěžovatelově] manželce za nerespektování předběžných opatření upravujících styk předkladatele s jeho synem pokutu, tyto pokuty nebyly ani plně vymáhány, ani nebyly nahrazeny jinými opatřeními, jež by zajistila práva [stěžovatele]. Za těchto okolností a s přihlédnutím k značným průtahům v různých stádiích řízení došel Výbor k názoru, že právům [stěžovatele] nebyla ve smyslu čl. 17 Paktu ve spojení s čl. 2 odst. 1 a 2 Paktu poskytnuta účinná ochrana. Dva členové Výboru přijali odchýlné stanovisko, podle kterého je třeba přihlídnout k přání nezletilého dítěte.

⁷⁹ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=27395> (2. 3. 2010)

Havelka a ostatní v. Česká republika, stížnost č. 23499/06, rozsudek z 21. června 2007⁸⁰

Wallová a Walla, stížnost č. 23848/04, rozsudek z 26. října 2006⁸¹

Oba případy se týkají porušení práv stěžovatelů na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8 Úmluvy) z důvodu umístění dětí do ústavní výchovy z důvodu, že hospodářské a sociální poměry rodiny byly nevyhovující.

V případě Havelka a ostatní byly děti prvního stěžovatele (ostatní stěžovatelé) svěřeny v březnu 2004 do ústavní výchovy pouze z toho důvodu, že ekonomická a sociální situace rodiny nebyla vyhovující a že hrozilo, že rodina bude vystěhována z obecního bytu z důvodu neplacení nájemného. První stěžovatel byl vystěhován na začátku roku 2007.

V případě Wallová a Walla bylo důvodem pro umístění dětí do ústavní výchovy v listopadu 2000 to, že rodina neměla od roku 1997 stálý a vyhovující byt a že stěžovatelé nebyli schopni nalézt řešení a vyhýbali se kontrolám prováděných v návaznosti na nařízení soudního dohledu.

Soud poznamenal, že základním problémem rodičů v těchto případech bylo bydlení jejich rodiny. Nikdy nebyly zpochybněny výchovné a citové schopnosti stěžovatelů. Dle názoru Soudu se tedy jednalo o materiální nedostatek, který mohly vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodin, což se zdá být nejradikálnější opatřením, které lze uplatnit jen v nejzávažnějších případech.

S ohledem na všechny tyto skutečnosti se Soud domnívá, že důvody uplatněné vnitrostátními orgány a soudy sice byly relevantní, nebyly však dostačující k odůvodnění tohoto závažného zásahu do rodinného života stěžovatelů, jakým bylo umístění jejich dětí do ústavní výchovy. Soud opětovně zdůraznil, že možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah do práva rodičů těšit se rodinnému životu se svým dítětem ve smyslu čl. 8 Úmluvy musí být

⁸⁰ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=172694> (2. 3. 2010)

⁸¹ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=130813> (2. 3. 2010)

nad to ještě „nezbytný“ s ohledem na další okolnosti. V případě Havelka a ostatní Soud považoval za politováníhodné, že mimo jiné děti prvního stěžovatele, ačkoliv již v dané době dosáhly věku třinácti, dvanácti a jedenácti let, nebyly soudy přímo vyslechnuty.

Soud tedy v obou případech uzavřel, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy, neboť rozhodnutí o svěřeni dětí do ústavní výchovy se neopírala o dostatečné důvody, jež by ospravedlnily přiměřenost s ohledem na sledovaný legitimní cíl a že se nejednalo o opatření „nezbytné v demokratické společnosti“.

Soud shledal, že vnitrostátní orgány by měly přijímat jiná opatření, méně radikální, než umisťovat děti do ústavní výchovy. Konstatoval, že role orgánu sociálně-právní ochrany spočívá v pomoci lidem v těžkých životních situacích, kteří nemají nezbytnou znalost systému a vést jejich kroky a poskytovat jim poradenství mimo jiné o různých druzích sociálních dávek, o možnostech získání sociálního bytu a o ostatních prostředcích k překonání jejich obtíží.

Podle nedávné analýzy Ministerstva vnitra je mnoho dětí umisťováno do ústavní výchovy z důvodu ekonomické situace rodičů, přičemž jen některé z nich jsou skutečně osiřelé či zanedbávané děti. Neexistuje pravděpodobně efektivní způsob následného hodnocení, zda se ekonomická situace rodin zlepšila. Průměrný pobyt dítěte v ústavních zařízeních činí 14,5 let.⁸²

Právo na vzdělání

Právo na vzdělání řadíme do kategorie sociálních práv. Je zaručeno jednak vnitrostátními dokumenty (Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod (čl. 33), školským zákonem), ale také mezinárodními smlouvami (Všeobecnou deklarací lidských práv (čl. 26), Úmluvou o právech dítěte (čl. 28), Mezinárodním paktem o hospodářských sociálních a kulturních právech (čl. 13)), které Česká republika ratifikovala. Toto právo obsahuje také Úmluva o ochraně lidských práv a

⁸² www.coe.int/t/DGHL/MONITORING/EXECUTION/Reports/Current/Czech_Republic_en.pdf (2. 3. 2010)

základním svobod ve svém prvním dodatkovém protokolu ze dne 20. března 1952. Konkrétně je toto právo obsaženo v čl. 2 tohoto protokolu: *„Nikomu nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoliv funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich náboženským a filozofickým přesvědčením.“*

Je nezbytné uvést, že výchova a vzdělávání mají vliv na další život dítěte. Pokládáme za důležité začít s procesem výchovy a vzdělávání již od raného věku dítěte, což je jedním z důležitých faktorů pro jeho další úspěšnost v životě. Mezi další tyto faktory můžeme zahrnout dostatečnou vzdělanost rodičů, pozitivní sociálně kulturní klima v rodině. Vzdělávání také není pouze úlohou školy, ale je v prvé řadě povinností rodičů.

Problematické se jeví předškolní vzdělávání, jehož úkolem je připravit děti na vstup do základní školy, rozvíjet jejich schopnosti, dovednosti a jejich motivaci pro další vzdělávání. I když mateřské školy přijímají děti již od tří let věku, vzhledem k jejich nízkému počtu a často i finanční náročnosti je obtížné dítě do mateřské školy umístit. Bezplatný je pouze poslední ročník mateřské školy zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí. Ze zákona musí přijmout mateřská škola přednostně děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky.

Povinnou školní docházku dětí od 6 do 12 let na českém území zavedl již roku 1774 Všeobecný školní řád Marie Terezie. Délka povinné školní docházky je stanovena zákonem na devět let a začíná počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dovrší šestý rok věku. Žák splní povinnou školní docházku ukončením období školního vyučování v devátém roce své školní docházky. Pokud žák nepostoupil do devátého ročníku základní školy a nedosáhl tedy základního vzdělání, povinnost školní docházky končí dovršením 17. roku věku. Důležitou charakteristikou základního vzdělávání je to, že musí být dostupné a bezplatné pro všechny a musí existovat rovný přístup ke vzdělání pro každého.

Střední vzdělávání, vyšší vzdělávání a vysokoškolské vzdělávání již není povinné, ale mělo by být dostupné všem zájemcům dle jejich schopností.

Rozhodování Soudu se týká především oblasti základního vzdělávání, avšak v některých případech soud aplikaci protokolu 1, čl. 2 vztáhl i na případ univerzitního studenta.⁸³

Významným případem rozhodování Soudu v otázkách týkající se práva na vzdělání českých občanů byl případ *D. H. a ostatní v. Česká republika*, který blíže rozeberu.

D. H. a ostatní v. Česká republika, stížnost č. 57325/00, rozsudek z 13. listopadu 2007⁸⁴

Stěžovatelů bylo v tomto případě osmnáct školáků romského původu. Stěžovatelé namítali, že došlo k porušení jejich práva na vzdělání z důvodu rasy a etnického původu. Namítali tedy porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s porušením protokolu 1 čl. 2. V průběhu let 1996 – 1999 bylo osmnáct romských dětí na základě psychologických testů buď přímo, nebo po určité době strávených na základní škole umístěno do zvláštních škol v Ostravě. Rodiče s jejich umístěním do zvláštních škol souhlasili. V některých případech dokonce sami požádali o zařazení do těchto škol. O přestupu nebo umístění dětí do zvláštních škol bylo vydáno rozhodnutí, které bylo rodičům dětí dáno na vědomí. Toto rozhodnutí obsahovala také poučení o odvolání, které nikdo z rodičů nepodal.

V roce 1999 podalo 14 žáků návrh na přezkoumání správních rozhodnutí na Školský úřad v Ostravě. Stěžovatelé tvrdili, že jejich rozumové schopnosti nebyly testovány spolehlivě a že jejich zástupci nebyli dostatečně informováni o důsledcích umístění ve zvláštní škole. Školský úřad jejich žádost odmítl. V roce 1999 podali dva stěžovatelé ústavní stížnost, ve které se dovolávali na porušení čl. 3 a čl. 14 Úmluvy a čl. 2 Protokolu č. 1. Připustili, že se neodvolali, ale tvrdili, že nebyli dostatečně informováni o důsledcích zařazení do zvláštních škol a že se jedná o častou praxi, která vede k rasové segregaci a diskriminaci a

⁸³ Stížnost č. 29043/95, 20. května 1998, *Karus v. Itálie* (studijní poplatky; in M. Fryštenská, *Právník* 2008, č. 12).

⁸⁴ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=201083> (2. 3. 2010)

ponižujícímu zacházení, protože existují dva typy škol – zvláštní školy pro Romy a „běžné“ školy pro většinové obyvatelstvo. Ústavní soud stížnost zamítl jako neopodstatněnou a z části také pro nedostatek pravomoci. Uvedl také, že není jeho rolí hodnotit celkový společenský kontext a že stěžovatelé svá tvrzení nepodložili konkrétními důkazy. Česká vláda v řízení před Soudem namítala, že stěžovatelé nevyčerпали všechny vnitrostátní opravné prostředky, protože ústavní stížnost podali pouze dva stěžovatelé a proti rozhodnutí o přestupu do zvláštních škol nepodal odvolání žádný ze stěžovatelů. Vláda také zdůraznila, že systém zvláštních škol není určen pouze pro romské děti. Senát dospěl k názoru, že čl. 14 Úmluvy ve spojení s čl. 2 protokolu č. 1 nebyl porušen a že se vládě podařilo prokázat, že děti nejsou umisťovány do zvláštních škol dle etnické příslušnosti nýbrž dle jejich schopností. I když uznal, že statistické údaje vykazují znepokojivé informace ohledně vzdělávání romských dětí, nedovolují mu učinit závěr, že umisťování romských dětí do zvláštních škol by bylo důsledkem rasové předpojatosti.

Stěžovatelé se však proti rozsudku odvolali k Velkému senátu, který původní rozhodnutí změnil.

Soud své rozhodnutí podložil názory několika mezinárodních organizací, které vyjádřily znepokojení nad umisťováním romských dětí do zvláštních škol. Tyto organizace zdůrazňují, že je nutné zaručit rovné příležitosti ke vzdělání bez rozdílů, snižovat negramotnost romských dětí a usilovat o to, aby co nejvyšší procento těchto dětí dokončilo základní vzdělání. Dále zdůrazňují, že umisťování romských dětí do zvláštních škol snižuje jejich možnost dalšího vzdělávání na středních školách a následnou zaměstnatelnost. Soud ve svém zdůvodnění říká, že není jeho úkolem hodnotit validitu testů, které slouží k posouzení schopností dětí, ale konstatuje, že výsledky testů prováděné v rozhodné době nejsou schopny poskytnout objektivní a rozumné zdůvodnění z hlediska čl. 14 Úmluvy. České úřady připouští, že testy jsou konstruovány pro majoritní společnost a nezohledňují romská specifika. Soud vzal také při svém rozhodování v úvahu statistické údaje, které byly získány z dotazníků rozeslaných ředitelům zvláštních a základních škol. Z tohoto průzkumu vyplynulo, že Romové tvoří 56% všech žáků

zvláštních škol, zatímco základní školy v Ostravě navštěvovalo pouze 2,26% romských dětí. Soud připouští, že podíl romských dětí ve zvláštních školách je nepřiměřeně vysoký a považuje důkazy předložené stěžovateli za dostatečné. Soud také nesouhlasí s tím, že rodiče romských dětí, jakožto příslušníků znevýhodněné komunity a často bez vzdělání byli schopni zvážit všechny stránky dané situace a důsledky svého souhlasu. Vláda sama připustila, že souhlas byl udělen formou podpisu na předem vyplněném formuláři.

Soud sice uznal úsilí, které české orgány vynaložily na zajištění vzdělání romským dětem, zároveň však nenabyl přesvědčen o tom, že by rozdíl v zacházení mezi romskými a ostatními dětmi byl objektivně a rozumně zdůvodněn a že by mezi použitými prostředky a sledovaným cílem existoval vztah přiměřenosti. Soud měl za prokázané, že uplatňování příslušných právních předpisů mělo v rozhodné době nepřiměřeně škodlivý dopad na romskou komunitu. Soud proto dospěl k názoru a rozhodl třinácti hlasy proti čtyřem, že u každého ze stěžovatelů došlo k porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s čl. 2 Protokolu č. 1.

Nesouhlasné stanovisko projevil soudce Jungwiert, který zdůraznil, že je nutné nejprve znát okolnosti daného případu, a to zejména v jeho historickém kontextu. Ve svém odůvodnění uvádí, že Soud na jedné straně dává za pravdu stěžovatelům, ale současně přiznává, že problémy se vzděláváním romských dětí existují nejen v České republice, ale i v jiných zemích Evropy. Česká republika na rozdíl od jiných zemí se rozhodla tento problém řešit. Podle jeho názoru je tedy lepší nechat věci volně plynout a nevyvíjet žádné úsilí pro vyřešení problému s romskou komunitou. S tímto nesouhlasným stanoviskem se také plně ztotožnil soudce Zupančič. Další soudce, který vyslovil nesouhlasné stanovisko je soudce Borrego Borrego. Ten poukazuje například na to, že v jednacím síni nebyl přítomný nikdo ze stěžovatelů ani jejich rodičů. Navíc Velký senát tvrdí, že všichni rodiče romských dětí, i kdyby byli schopni dát vědomý souhlas, nedokážou vybrat svým dětem školu. Dále říká, že je cynické domnívat se, že rodiče stěžujících si dětí nejsou schopni vychovávat své děti, jsou ale schopni podepsat plnou moc pro britského a severoamerického zástupce, které ani neznají. Nesouhlasné stanovisko

vyslovil i soudce Šikuta, který dospěl k názoru, že cílem zvláštních škol je poskytnout všem dětem základní vzdělání. Také říká, že nebylo zjištěno, že by bylo s romskými dětmi ve zvláštní škole zacházeno jinak než s neromskými dětmi.

K výše rozebranému rozsudku předložila Česká republika v souladu s evropskou legislativou Výboru ministrů Rady Evropy počátkem dubna 2009 Zprávu vlády České republiky o obecných opatřeních k výkonu rozsudku Soudu. V této zprávě Česká republika uvedla své záměry pro tuto oblast a také přehled opatření, která měla být realizována v období od roku 1999 do roku 2009. V červnu 2009 byla předložena druhá zpráva o opatřeních k výkonu rozsudku Soudu. Otázka vzdělávání romských dětí je chápána jako jeden ze zásadních problémů, který je nutno řešit. Tento problém nemůže být posuzován izolovaně, ale v kontextu s dalšími kroky v oblasti sociální práce, zdravotní péče, bydlení apod. Opatření, která Česká republika realizovala, jsou obsažena v Příloze ke Zprávě České republiky o obecných opatřeních k výkonu rozsudku Soudu.

Rovný přístup ke vzdělání je garantovaný v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), který nabyl účinnosti 1. ledna 2005. Na základě tohoto zákona došlo také ke zrušení zvláštních škol. Nyní jsou žáci v rámci povinné školní docházky vzdělávání podle Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání, pro základní vzdělávání přílohy pro lehce mentálně postižené, pro speciální základní školy. Ve speciální škole jsou vzděláni výhradně žáci s těžkým mentálním postižením. Každá škola si na základě stanovených podmínek vytváří školní vzdělávací program, který reaguje na potřeby dětí v dané lokalitě. Bylo nutné také formulovat nové cíle výchovy a vzdělávání, které respektují stále měnící se podmínky ve světě. Dnes se setkáváme s potřebou zavádět do škol takové formy výchovy, které v dřívějších dobách nebyly nutností. Jedná se například o osobnostní výchovu, environmentální výchovu, rodinnou výchovu, multikulturní výchovu, mediální výchovu apod. Klade se také důraz na osvojování si životních dovedností. Tato reforma vede k zefektivňování vzdělávání, které je orientováno více na osvojování si zkušeností, které je možno využít

v praktickém životě, jsou využívány aktivizující a motivační metody vzdělávání, je vytvářen prostor pro začleňování dětí se speciálními vzdělávacími potřebami do běžných tříd. Klade se také důraz na spolupráci školy a rodiny.

Na podporu inkluzivního vzdělávání vzniklo také několik dokumentů a speciálních programů zaměřených na integraci dětí, žákyň, žáků, studentek a studentů se sociálním znevýhodněním či z romských komunit do běžných tříd a podporu zvyšování jejich kvalifikace. V oblasti Romů můžeme zmínit Konceptci integrace romské komunity, která byla schválena vládou na období 2010 – 2013 a jejímž hlavním cílem je naplňovat jejich kulturní potřeby, zamezit sociálnímu vyloučení, vzdělávání, zaměstnanost, bydlení, oblast zdraví, sociální ochrany a v neposlední řadě i bezpečnost romských komunit.⁸⁵ Dalším významným programem, který je realizován společně s osmi dalšími státy Evropy, je Dekáda romské inkluze 2005 – 2015, jejímž cílem je podstatné zlepšení životní situace Romů, a to především v oblasti vzdělání, bydlení, zdraví a zaměstnanosti.⁸⁶

Dále se jedná o koncepci včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, jejímž cílem je zvyšovat počty romských dětí v hlavním vzdělávacím proudu, zlepšovat jejich školní úspěšnost a tím zajistit jejich sociální integraci. K tomu slouží tyto nástroje – zřizování přípravných tříd základní školy pro děti sociálně znevýhodněné v posledním roce před zahájením povinné školní docházky, umožnit mateřským školám vytvářet školní vzdělávací programy, ve kterých mohou pružně reagovat na individuální potřeby dětí, v rámci programu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na podporu romské komunity jsou z dotací ze státního rozpočtu realizované projekty zaměřené na předškolní přípravu dětí, podporu zvyšování účasti romských dětí v předškolním vzdělávání, vzdělávání pedagogů, spolupráci rodiny a školy apod. Další možností, jak zvyšovat školní úspěšnost dětí se sociálním znevýhodněním je financování asistentů

⁸⁵ <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ministri-pri-uradu-vlady/michael-kocab/tz/170--ke-koncepci-romske-integrace-schvalene-vladou-65966/> (2. 3. 2010)

⁸⁶ www.dzeno.cz/docs/III1.doc (2. 3. 2010)

pedagoga. V oblasti vyššího vzdělání podporovat romské studenty a studenty se sociálním znevýhodněním prostřednictvím dotačních programů. V neposlední řadě je třeba zmínit také vládní Agenturu pro odstraňování sociálního vyloučení v romských lokalitách.⁸⁷

Závěrem musím konstatovat, že Česká republika v posledních několika letech zlepšila svůj postoj k řešení romských otázek a otázek sociálně znevýhodněných jedinců zaváděním různých programů, jejímž cílem je zvyšování gramotnosti těchto jedinců a jejich následným začleňováním do společnosti. Otázkou však i nadále zůstává, zda tito jedinci využijí příležitost, kterou jim ČR nabízí. Dle mého názoru by se též měla zaměřit na informování široké veřejnosti, resp. majoritní společnosti, která zaujímá k romské otázce stále spíše negativní postoj. Výchova obecně by měla směřovat na rozvoj tolerance a respektu všech lidí.

Právo na sociální zabezpečení a sociální péči

Úkolem sociálního zabezpečení je podporovat občany v takových situacích, které stanoví právní předpisy a které je možné nazvat jako sociální události. Mezi tyto sociální události můžeme zahrnout např. stáří, invaliditu, nemoc, narození dítěte a péče o něj. Stát realizuje sociální zabezpečení zejména formou peněžitých dávek (důchody, rodičovské příspěvky, nemocenská), věcných dávek (poskytování stravy, šatů), služeb (pečovatelská služba) a azylů (poskytnutí ubytování).

Právo na sociální zabezpečení a sociální péči je obsaženo v řadě vnitrostátních i mezinárodních dokumentů. Okrajově zde můžeme zmínit především dokumenty Mezinárodní organizace práce, Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN a v neposlední řadě také Mezinárodní pakt OSN o hospodářských sociálních a kulturních právech a Evropskou sociální chartu.

Soudem byly rovněž posuzovány případy týkající se těchto práv, která nejsou výslovně chráněna Úmluvou, nýbrž zejména Evropskou sociální chartou. V těchto případech konstatoval Soud porušení čl. 6 odst. 1

⁸⁷ <http://www.socialni-zaclenovani.cz> (2. 3. 2010)

Úmluvy, např. kvůli příliš restriktivním požadavkům pro přípustnost odporu⁸⁸ nebo na základě nepřiměřeně dlouhé doby řízení⁸⁹ a odůvodnil aplikaci čl. 6 odst. 1 Úmluvy převážně občanskoprávní povahou sporů, které byly základem stížností, resp. ve vztahu k právu na respektování soukromého a rodinného života zakotveného v čl. 8 Úmluvy.

Soud rozhodoval v otázkách týkající se sociálního zabezpečení a sociální péče občanů České republiky také v následujících případech, které blíže rozeberu.

Jitka Zehnalová a Otto Zehnal v. Česká republika, stížnost č. 38621/97, rozhodnutí o přijatelnosti stížnosti z 14. května 2002⁹⁰

Stěžovateli v tomto případě byli Jitka Zehnalová (nar. 1962) a Otto Zehnal (nar. 1958), manželé žijící v Přerově. Stěžovatelka je tělesně postiženou osobou.

V rozporu s národní legislativou není velký počet veřejných a veřejnosti přístupných budov vybaven nezbytnými zařízeními umožňujícími tělesně postiženým osobám (osobám s omezenou schopností pohybu) do nich vstupovat.

Stěžovatelé se obrátili na Městský úřad v Přerově a požadovala zjednání nápravy. Současně se také postupně obrátili na Okresní úřad v Přerově, Ministerstvo hospodářství, Krajský soud v Ostravě, resp. Vrchní soud v Olomouci a Ústavní soud, který jejich stížnost odmítl.

Stěžovatelé se obrátili na Evropskou komisi pro lidská práva se stížností, že byli diskriminováni v užívání svých práv z důvodu tělesného stavu stěžovatelky, a tvrdili, že došlo k porušení jejich práva na respektování soukromého života a že neměli k dispozici účinný prostředek nápravy před národním orgánem. V tomto ohledu zdůrazňovali, že jim národní soudy po dobu jednoho a půl roku

⁸⁸ *Feldbrugge v. Nizozemí*, rozsudek z 29. května 1986, Publications of the European Court of Human Rights, Series A, No. 99, Par. 46f.

⁸⁹ *Deumeland v. Německo*, rozsudek z 29. května 1986, Publications of the European Court of Human Rights, Series A, No. 100, Par. 90.

⁹⁰ <http://lidskaprava.poradna-prava.cz/judikatura-ceskych-soudu/evropsky-soud-pro-lidska-prava.html> (2. 3. 2010)

neustanovily právního zástupce, který by hájil jejich práva. Po vstupu v platnost Protokolu č. 11 k Úmluvě v souladu s jeho čl. 5 odst. 2 posuzování stížnosti převzal Evropský soud pro lidská práva.

K tvrzenému porušení čl. 8 Úmluvy⁹¹

Stěžovatelé v první řadě namítali porušení práva na respektování soukromého života, které je podle nich důsledkem nečinnosti českého státu v odstraňování architektonických bariér bránících tělesně postiženým osobám ve vstupu do veřejných a veřejnosti přístupných budov. Stěžovatelka tvrdila, že nemůže žít normálním společenským životem, který by jí umožňoval důstojně řešit problémy spojené s jejím každodenním životem a vykonávat její profesi, a to nikoli z důvodu zasahování státu, nýbrž proto, že stát nesplnil své pozitivní povinnosti spočívající v přijetí opatření a v kontrole dodržování vnitrostátní legislativy týkající se konstrukce veřejných budov.

Soud byl toho názoru, že čl. 8 Úmluvy nemůže být aplikován jako obecné pravidlo a vždy, když jde o každodenní život stěžovatelky, nýbrž pouze ve výjimečných případech, v nichž by absence přístupu do veřejných a veřejnosti přístupných budov stěžovatelce bránila žít svůj život takovým způsobem, že by bylo ohroženo její právo na osobní rozvoj a její právo navazovat a udržovat vztahy s dalšími lidskými bytostmi a vnějším světem. Vzhledem ke značnému počtu kritizovaných budov Soud vyslovil pochybnosti o nutnosti jejich každodenního užívání stěžovatelkou a o existenci přímé a bezprostřední souvislosti mezi opatřeními požadovanými od státu a soukromým životem stěžovatelů. Soud kromě toho poznamenává, aniž by tomu však přisuzoval rozhodující význam, že vnitrostátní orgány nebyly nečinné a že i podle samotného doznání stěžovatelů se situace ve městě již několik let zlepšuje. S ohledem na výše provedené úvahy se Soud domnívá, že čl. 8

⁹¹ Článek 8 Úmluvy (Právo na respektování soukromého a rodinného života): 1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

Úmluvy je na projednáváný případ neaplikovatelný a že body stížnosti založené na jeho porušení musejí být zamítnuty pro neslučitelnost *ratione materiae* s ustanoveními Úmluvy podle čl. 35 odst. 3 a 4 Úmluvy.

K tvrzenému porušení čl. 12 a 13 Evropské sociální charty

Stěžovatelé se dovolávali také k čl. 12 a 13 Evropské sociální charty.⁹² Soud konstatoval, že toto tvrzení nepoukazuje na žádné známky porušení práv a svobod zaručených Úmluvou a jejími Protokoly. Kromě toho připomíná, že jeho úlohou není kontrolovat, jak vlády dodržují jiné smlouvy než Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, i když, stejně tak jako další mezinárodní instrumenty, Evropská sociální charta (ostatně vypracovaná, tak jako sama Úmluva, v rámci Rady Evropy) může být pro Soud zdrojem inspirace. Z toho vyplývá, že tento bod stížnosti je neslučitelný *ratione materiae* s ustanoveními Úmluvy podle jejího čl. 35 odst. 3 a musí být zamítnut podle jejího čl. 35 odst. 4.

K tvrzenému porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s čl. 8 Úmluvy

Stěžovatelka tvrdila, že je jakožto tělesně postižená obětí diskriminace ve výkonu základních práv zaručených všem. V této souvislosti se dovolává čl. 14⁹³ ve spojení s čl. 8 Úmluvy. Jelikož Soud v projednávaném případě dospěl k závěru, že je neaplikovatelný čl. 8, nemůže být čl. 14 brán v úvahu. Z toho vyplývá, že tento bod stížnosti je rovněž neslučitelný *ratione materiae* s ustanoveními Úmluvy podle jejího čl. 35 odst. 3 a musí být zamítnut podle jejího čl. 35 odst. 4.

K tvrzenému porušení čl. 3 Úmluvy

Stěžovatelé tvrdili, že byli kvůli tělesnému stavu stěžovatelky vystaveni nelidskému a ponižujícímu zacházení. V tomto ohledu se dovolávají čl. 3

⁹² Článek 12 Evropské sociální charty (Právo na sociální zabezpečení), článek 13 (Právo na sociální a lékařskou pomoc).

⁹³ Článek 14 Úmluvy (Zákaz diskriminace): Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.

Úmluvy, který stanoví: „*Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.*“ Soud připomíná, že z hlediska čl. 3 Úmluvy je třeba přihlížet ke všem okolnostem případu. Špatné zacházení musí dosáhnout jistého minima závažnosti, aby spadalo do působnosti čl. 3. Tvrzení o špatném zacházení musí být před Soudem podepřeno vhodnými důkazními elementy, a to „*nade všechnu rozumnou pochybnost*“, přičemž ovšem takový důkaz může vyplývat ze souhrnu indicií nebo nevyvrácených domněnek, jež jsou dostatečně závažné, přesné a ukazují tímtež směrem. V projednávaném případě stěžovatelé nepředložili žádný důkaz o závažných a trvalých účincích odsuzovaného špatného zacházení. Soud poznamenal, že zacházení, které nemá takové následky, může spadat do působnosti čl. 3 tehdy, když lze mít za to, že dosáhlo požadovaného prahu závažnosti. V projednávaném případě tomu tak nebylo, i když obtížná situace stěžovatelů v Soudu vyvolává určité obavy. Z toho vyplývá, že bod stížnosti založený na čl. 3 Úmluvy musí být zamítnut jako zjevně nepodložený podle čl. 35 odst. 3 a 4 Úmluvy.

K tvrzenému porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy

Stěžovatelé si s odkazem na čl. 6 odst. 1 Úmluvy stěžují, že jim vnitrostátní soudy po dobu jednoho a půl roku neustanovily právního zástupce, který by hájil jejich práva. Ustanovení čl. 6 odst. 1 Úmluvy především každému zaručuje: „*(...) právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě (...) a v přiměřené lhůtě projednána (...) soudem (...), který rozhodne o jeho občanských právech a závazcích (...).*“ Soud připomíná svou ustálenou judikaturu, jež potvrzuje autonomii pojmů „*spory o jeho občanských právech a závazcích*“. Poznámává rovněž, že smyslem čl. 6 odst. 1 Úmluvy není vytvořit nová hmotná práva postrádající zákonný podklad v daném státě, nýbrž poskytnout procesní ochranu právům přiznaným vnitrostátním právem. Ve svém rozsudku W. proti Spojenému království (1987) zdůraznil, že „*článek 6 odst. 1 podléhá výlučně „spory“ týkající se „práv a závazků“ - občanského charakteru - o nichž lze přinejmenším hájitelným způsobem tvrdit, že jsou přiznány ve vnitrostátním právu; sám o sobě nezajišťuje, právům a závazkům' (občanského charakteru) žádný konkrétní věcný obsah v právním řádu*

smluvních států“. Soud konstatoval, že v projednávaném případě stěžovatelé žádali vnitrostátní soudy, aby jim ustanovily právního zástupce, který by vypracoval žaloby, jejichž účelem by bylo přezkoumání kolaudačních rozhodnutí vydaných ve správním řízení, jehož nebyli účastníky, a to po uplynutí zákonné dvouměsíční lhůty. Avšak české zákony takové právo nepřiznávají. V důsledku toho není čl. 6 odst. 1 Úmluvy na projednávaný případ aplikovatelný. Z toho vyplývá, že tento bod stížnosti je neslučitelný *ratione materiae* s ustanoveními Úmluvy ve smyslu jejího čl. 35 odst. 3 a musí být zamítnut podle čl. 35 odst. 4.

K tvrzenému porušení čl. 13 Úmluvy

Stěžovatelé uvádějí, že neměli k dispozici žádný účinný vnitrostátní prostředek nápravy ve vztahu k porušením Úmluvy, na něž poukazují. Tvrdí, že tím byl porušen čl. 13 Úmluvy, který stanoví: „*Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností.*“ Podle ustálené judikatury Soudu (viz např. Powell a Rayner proti Spojenému království, 1990, a Abdurrahman Orak proti Turecku, 2002) čl. 13 Úmluvy zaručuje existenci - ve vnitrostátním právu - prostředku umožňujícího se dovolávat práv a svobod tak, jak jsou zakotvena v Úmluvě. Důsledkem tohoto ustanovení je, že vyžaduje vnitrostátní prostředek zmocňující příslušný národní orgán k tomu, aby se zabýval obsahem „*hájitelné stížnosti*“ založené na Úmluvě a nabídl vhodnou nápravu. Čl. 13 je tedy aplikovatelný pouze na stížnosti, jež lze považovat za hájitelné z hlediska Úmluvy. Avšak v projednávaném případě žádný z bodů stížnosti hájitelný nebyl, neboť všechny byly Soudem pokládány buď za neslučitelné *ratione materiae* s ustanoveními Úmluvy, nebo za nepřijatelné jakožto zjevně nepodložené. Z toho vyplývá, že i tento bod stížnosti musí být zamítnut podle čl. 35 odst. 3 a 4 Úmluvy.

K tvrzenému porušení čl. 1 Úmluvy

Konečně se stěžovatelé dovolávali čl. 1 Úmluvy, který zní: „*Vysoké smluvní strany přiznávají každému, kdo podléhá jejich jurisdikci, práva a svobody uvedené v Hlavě I této Úmluvy.*“ Soud připomněl, že čl. 1 Úmluvy odkazuje na ustanovení Hlavy I, a je tedy použitelný pouze ve spojení s nimi; jeho porušení automaticky vyplývá z porušení těchto ustanovení, avšak nic k nim nepřidává. V projednávaném případě se tudíž stěžovatelé nemohou opírat o čl. 1 Úmluvy, který je rámcovým ustanovením, jež nemůže být porušeno samostatně. Jelikož stížnost musí být prohlášena za nepřijatelnou, Soud se domníval, že samostatný závěr ve věci čl. 1 Úmluvy neodpovídá žádnému právnímu zájmu. Z toho vyplývá, že i tato část stížnosti musí být zamítnuta a stížnost prohlášena za nepřijatelnou.

Bucheň v. Česká republika, stížnost č. 36541/97, rozsudek z 26. listopadu 2002⁹⁴

Stěžovatelem byl pan Anton Bucheň, který se stal v roce 1972 vojákem z povolání a v roce 1982 byl jmenován vojenským soudcem. Tato stížnost se týkala diskriminačního pozastavení výplaty výsluhového příspěvku podle legislativy přijaté v roce 1993.

Stěžovatel získal nárok na příspěvek na základě svého dřívějšího výkonu povolání vojenského soudce. Toto právo na výplatu bylo pozastaveno v důsledku jeho přidělení k výkonu funkce soudce k obecnému soudu. Stěžovatel namítal, že pozastavení výplaty výsluhového příspěvku je diskriminačním zásahem do jeho vlastnického práva ve srovnání s ostatními vojáky z povolání, kteří byli po svém odchodu z armády zaměstnání jako státní zaměstnanci a tento příspěvek pobírají.

Soud konstatoval, že podle jeho judikatury je rozlišování považováno za diskriminační ve smyslu článku 14, pokud „*postrádá objektivní a rozumné zdůvodnění*“ tzn., pokud nesleduje „*legitimní účel*“ nebo není dán „*vztah přiměřenosti mezi použitými prostředky a sledovaným*

⁹⁴ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=11332> (2. 3. 2010)

účelem“. Smluvní státy navíc mají určitý prostor pro uvážení při určování, zda a v jaké míře některé odlišnosti ospravedlňují rozdílné zacházení v situacích, které jsou v ostatních aspektech obdobné.

Avšak i kdyby byl brán v úvahu prostor pro uvážení, který má stát k dispozici v oblasti kontroly svého majetku, vláda nebyla schopna ospravedlnit tuto diskriminaci. Soud proto konstatoval, že v tomto případě bylo nepochybně prokázáno rozdílné zacházení při vyplácení výsluhového příspěvku mezi jednotlivými kategoriemi bývalých vojáků (a tím spíše mezi bývalými vojenskými soudci), jehož obětí byl i stěžovatel, které nespočívá na žádném „objektivním a rozumném zdůvodnění“, a rozhodl, že tedy došlo k porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 1 Protokolu č. 1.

Zedník v. Česká republika, stížnost č. 74328/01, rozsudek z 28. června 2005⁹⁵

Stěžovatelem byl v tomto případě pan Jiří Zedník (nar. 1950). Česká správa sociálního zabezpečení se v roce 1999 rozhodla o odnětí jeho částečného invalidního důchodu. Toto rozhodnutí bylo potvrzeno také Krajským soudem v Praze a Vrchním soudem v Praze. Stěžovatel se následně obrátil také na Ústavní soud, který požadoval, aby stěžovatel odstranil vady a napravil formální nedostatky své ústavní stížnosti. Stěžovatel ale nedostatky neodstranil v zákonem stanovené lhůtě a stížnost byla proto odmítnuta. Stěžovatel namítal, že byl zbaven práva na přístup k soudu, neboť odmítnutí ústavní stížnosti pro opožděnost bylo dle jeho názoru nedůvodné a v rozporu s článkem 6 odst. 1 Úmluvy. Vláda namítala, že stěžovatel nevyčerpal všechny vnitrostátní právní prostředky nápravy a tudíž je jeho stížnost nepřijatelná. Stěžovatel s tímto tvrzením nesouhlasí. Soud prohlásil stížnost za přijatelnou.

Soud shledal, že právo na spravedlivé řízení, jehož aspektem je právo na přístup k soudu, není absolutní a připouští jistá omezení, zejména pokud jde o podmínky přípustnosti opravného prostředku, neboť již svou povahou vyžaduje úpravu v právním řádu státu, který v tomto směru

⁹⁵ <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=63499> (2. 3. 2010)

disponuje určitým prostorem pro volné uvážení. Uplatňovaná omezení nicméně nemohou zužovat možnosti jednotlivce takovým způsobem či v takové míře, aby došlo k zásahu do samotné podstaty tohoto práva.

Soud shledal, že Ústavní soud až příliš trval na procedurálních formalitách a že takový výklad procesní podmínky ze strany Ústavního soudu znemožnil posouzení meritorní stránky stěžovatelova případu v rozporu s jeho právem na účinnou soudní ochranu. Proto došlo k porušení článku 6 odst. 1 Úmluvy.

V návaznosti na toto a podobná rozhodnutí Česká republika posoudila svou právní úpravu a soudní praxi, aby vyjasnila požadavky na přípustnost stížností podávaných Ústavnímu soudu a zvláště pravidel ohledně běhu lhůt pro podání stížností a vyčerpání všech vnitrostátních právních prostředků nápravy. Na výzvu Výboru ministrů diskutovali zástupci Ústavního soudu tuto otázku na jednom ze svých plenárních zasedání.⁹⁶ Výbor ministrů rovněž navrhl, aby byly závěry těchto jednání publikovány a zabránilo se tak novým porušením Úmluvy. Příslušná rozhodnutí Soudu byla také přeložena do češtiny, zveřejněna na stránkách Ministerstva spravedlnosti a rozeslána dotčeným orgánům.⁹⁷

6.5 Závaznost a výkon rozsudků Soudu

Podle čl. 46 § 1 Úmluvy se státy „zavazují, že se budou řídit konečným rozsudkem Soudu ve všech případech, jichž jsou stranami“. Toto ustanovení vyžaduje jasnou povinnost pro rušitelský stát. Na jedné straně musí přijmout opatření ve prospěch žadatelů k ukončení konstatovaného porušování, a pokud je to možné, obnovit předešlý stav, a na druhé straně musí přijmout opatření nutná pro předcházení novým obdobným porušením.

⁹⁶ Vzhledem k tomu, že zákon o Ústavním soudu nemá vlastní ustanovení o běhu lhůt, ale jeho § 63 obsahuje přiměřené použití občanského soudního řádu, musí být v rámci právní jistoty běh této lhůty posuzován dle § 57 odst. 3 občanského soudního řádu. Je třeba uvést, že Ústavní soud se tímto pravidlem začal řídit ještě před vydáním rozhodnutí ve věci Zedník proti ČR. (Černý, P., Stavělík, P. Vliv Evropského soudu pro lidská práva na řízení před Ústavním soudem ČR. Právní rozhledy, 2006, č. 5, str. 185-188).

⁹⁷ Viz Annotated Agenda of the 966th (DH) meeting of the Ministers' Deputies, 6 June 2006, CM/Del/OJ/DH (2006) 966, Vol. I.

První povinností je proto přiznání spravedlivého zadostiučinění (zpravidla v penězích) stěžovateli, které Soud může uložit rušitelskému státu podle čl. 41 Úmluvy přímo v rozsudku a které má pokrývat peněžitou nebo nepeněžitou škodu a náklady. Přiznání spravedlivého zadostiučinění má být jednak kompenzací pro poškozeného stěžovatele, jednak by mělo sloužit jako zpětná vazba státu, který se porušení Úmluvy dopustil.

Nepříznivé následky porušení však nemohou být vždy odstraněny přiznáním přiměřeného zadostiučinění. V závislosti na okolnostech může výkon rozsudku vyžadovat po rušitelském státu přijetí individuálních opatření ve prospěch stěžovatele (např. obnova „nespravedlivého“ řízení,⁹⁸ zničení informací shromážděných v rozporu s právem na ochranu soukromí, zrušení vyhoštění kvůli nebezpečí nelidského zacházení v cílové zemi), popř. obecných opatření (např. zhodnocení příslušné právní úpravy či soudní praxe) za účelem zabránění nových obdobných porušení.⁹⁹

Státy mají širokou volnost, jaká individuální či obecná opatření přijmou, aby splnily tyto požadavky. Nad výkonem rozsudků Soudu je pověřen dohlížet Výbor ministrů Rady Evropy, který zajišťuje, že přijatá opatření jsou přiměřená a dosahují skutečného cíle požadovaného v rozsudku (čl. 46 odst. 2 Úmluvy).

Jakmile Výbor ministrů obdržel rozsudek Soudu, vyzve rušitelský stát k podání informace o zaplacení zadostiučinění přiznaného Soudem žadateli a o individuálních či obecných opatřeních přijatých za účelem výkonu rozsudku. Tyto informace Výbor ministrů pečlivě přezkoumá, a pokud zjistí, že stát přijal potřebná opatření, vydá prohlášení, v němž konstatuje, že jeho funkce podle čl. 46 odst. 2 Úmluvy byla splněna. V opačném případě Výbor ministrů nevyškrtne rozsudek ze svého seznamu případů a žádá stát o vysvětlení, popř. o přijetí příslušných opatření. V průběhu své dohlížecí činnosti může Výbor přijmout různá opatření pro dohled nad výkonem rozsudku (vydat mezeitímní prohlášení

⁹⁸ Dá-li Soud stěžovateli zapravdu, zůstávají i přesto všechna původní rozhodnutí vnitrostátních soudů v platnosti, neboť Soud není kasační instancí.

⁹⁹ Srov. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Presentation/Default_en.asp#P34_2683 (2. 3. 2010)

o přijatých opatřeních a stanovit termíny pro uskutečnění reformy rušitelským státem nebo trvat na splnění rozsudku). Výbor ministrů může plně využít svého vlivu, aby přesvědčil stát ke splnění rozsudku, zejména oznámením o porušování Úmluvy a nečinnosti ze strany státu. Výbor ministrů se musí v praxi pouze zřídka uchýlovat k politickému a diplomatickému tlaku, funguje spíše jako fórum pro konstruktivní dialog.

6.6 Dílčí závěr

Evropský soud pro lidská práva zavedl do mezinárodního práva unikátní instrument – individuální právo na stížnost dané každému občanu členských zemí Rady Evropy žalovat stát za porušení práv chráněných Úmluvou. Tím Soud vyniká nad ostatními soudy a nemá ve světě obdobu. Svými rozhodnutími stanovuje standardy ochrany lidských práv členských států Rady Evropy.

Pod tíhou individuálních stížností je však efektivita Soudu ochromována. Proto se objevují dílčí návrhy na eliminaci času stráveného nad nepříjemnými stížnostmi. Neutěšenému stavu zahlcenosti Soudu měl čelit zejména Protokol č. 14 k Úmluvě, který měl představovat ucelený pokus o řešení tohoto palčivého problému. Tento protokol zavádí např. institut samosoudců, kteří by namísto současného výboru tří soudců mohli zamítat zjevně nepříjemné stížnosti, a umožňuje také tříčlenným výborům vydávat rozsudky v oblastech, kde existuje ustálená judikatura Soudu. V únoru 2010 tento protokol konečně ratifikovalo i Rusko, které dlouho blokovalo jeho přijetí. Již nyní je však zřejmé, že ani tato opatření nejsou zcela dostatečná.

Řešení problematiky Soudu se pod švýcarským předsednictvím Výboru ministrů věnovala ve dnech 18. - 19. února 2010 konference ve švýcarském Interlaken. Výsledkem jednání bylo přijetí tzv. Interlakenské deklarace, jež mimo jiné řeší z dlouhodobého pohledu efektivitu Soudu a zasazuje se o to, aby byla přijata opatření, která zajistí rovnováhu mezi počtem přijatých a vyřízených stížností, umožní Soudu rozhodovat v přiměřené lhůtě a posílí dohled Výboru ministrů nad výkonem rozsudků.

Zvláštní kapitolou bude přistoupení Evropské unie k Úmluvě, jak to předpokládá Lisabonská smlouva. Pokud k takovému přistoupení dojde, posílí se role Evropského soudu pro lidská práva, který by získal výslovnou kompetenci posuzovat porušení lidských práv ze strany orgánů a institucí EU, a to i ve vztahu k rozhodnutím Soudního dvora EU. Evropský soud pro lidská práva by se tak vlastně proměnil v nejvyšší soud pro lidská práva v Evropě. Na jedné straně by mohla být výhodou jednotná interpretace práv obsažených v Úmluvě, na druhé straně však Úmluva zajišťuje pouze minimální standard lidských práv, zatímco úprava základních práv v EU jde i do větší šíře, tj. obsahuje práva (zejm. sociální a smíšené povahy), které Úmluva ani ve světle judikatury Soud nedokáže pojmout.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Šturma, P. Vztah Evropské úmluvy o lidských právech a evropského práva. Bulletin advokacie. 4/2004. s. 28-29.

7. VLIV ROZHODOVACÍ PRAXE EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA NA VNITROSTÁTNÍ ÚROVNI

7.1 Vliv na judikaturu českých soudů a vnitrostátní zákonodárství

Jak již bylo uvedeno výše, je Česká republika podle čl. 46 odst. 1 Úmluvy povinna řídit se všemi rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve všech sporech, jichž je stranou. České soudy a jiné vnitrostátní orgány jsou povinny respektovat judikaturu Soudu. To plyne zejména ze samotného znění čl. 32 Úmluvy, který dává Soudu pravomoc ve všech otázkách týkající se jejího výkladu a provádění a tento výklad by měl mít přednost před výkladem učiněným vnitrostátními orgány.

Vzhledem k tomu, že je Úmluva v českém právním řádu postavena na roveň ústavním zákonům, Ústavní soud je oprávněn přezkoumávat zákony, které jsou s ní v rozporu. Úmluvu jsou povinny aplikovat ve smyslu čl. 10 Ústavy i obecné soudy a jiné vnitrostátní orgány.

Judikatura Soudu tak představuje pro české soudy a státní moc obecně autoritativní výklad ustanovení Úmluvy. Ač se nejedná o závaznost v pravém slova smyslu, jsou české orgány povinny výklad stanovený orgány Úmluvy při vnitrostátní aplikaci jejich ustanovení respektovat. To sice neznamená následovat judikaturu vždy mechanicky, ale ani možnost ji ignorovat.¹⁰¹

Jak již bylo popsáno výše, mají rozhodnutí Soudu vliv i na vývoj národní legislativy. Stát často v reakci na tato rozhodnutí podrobuje své zákonodárství hodnocení a přijímá opatření, kterými provádí změny v souladu s vytýkaným porušováním Úmluvy.

¹⁰¹ Šturma, P. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva. s. 91.

7.2 Vliv na sociální pedagogikou sledované oblasti

Jak již bylo pojednáno výše, sociální pedagogika se zabývá také otázkami sociálních práv, ať už v širším nebo užším pojetí. V diplomové práci bylo rozebráno několik rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, které byly namířeny proti ČR v oblasti porušování sociálních práv. Jednalo se zejména o porušování práva na rodinu, či spíše přesněji práva na respektování soukromého a rodinného života, práva na vzdělání spojené s diskriminací a práva na sociální zabezpečení a sociální péči.

Pokud budeme hovořit o prvním případě, tedy porušování práva na respektování soukromého a rodinného života jednalo se o rodiče, kteří se nebyli schopni dohodnout na výchově jejich nezletilého dítěte v době po jejich rozvodu. Vzhledem k tomu, že je dítě v sociálním prostředí slabé, může být ohroženo mnoha faktory, mezi které patří bohužel i vlastní rodina. Neshody mezi rodiči mohou mít na další život dítěte neblahý vliv. Rodiče, kteří nejsou schopni se dohodnout na výchově svého dítěte, „přetahují“ se o něj a manipulují s ním. Toto může vést až ke vzniku tzv. syndromu zavrženého rodiče (Parental Alienation Syndrome). Tento syndrom se projevuje v závislosti na jednom z rodičů, často toho, s kým žije, na kom je závislé, a v zavržení rodiče druhého, jak tomu bylo u výše rozebraného případu Patera. Jeden z rodičů podněcuje dítě k potlačení pozitivního vztahu a lásky k druhému rodiči a dítě se tak stává „rukojmím“ jednoho z rodičů, který, ač si to zřejmě neuvědomuje, neprospívá jeho dalšímu rozvoji. Zde mohou sehrát svoji roli sociální pedagogové, kteří ve spolupráci s psychology a dalšími odborníky mohou být prostředníkem mezi rodiči a rodičem a dítětem, mohou působit na zúčastněné strany, vysvětlovat a podat pomocnou ruku.

Dalším příkladem porušení práva na soukromý a rodinný život bylo odejmutí dětí z rodiny a jejich předání do ústavní výchovy. Rodiče dětí se dostali do složité situace, a přestože o děti řádně pečovali, vychovávali je, nemohli jim zabezpečit dostatečné materiální zázemí a bydlení. Odebrání dítěte z rodiny by mělo být však až krajní variantou řešení tohoto problému. I zde mohou sehrát určitou roli sociální pedagogové, kteří mohou poskytovat poradenství rodičům v oblasti

poskytování a získání sociálních dávek, pomoci získat náhradní bydlení, zajistit rekvalifikační kurzy v případě ztráty zaměstnání apod. Pokud dojde k odebrání dětí z rodiny, může sociální pedagog zprostředkovat jejich pravidelný kontakt, aby nedošlo k přetrhání rodinných pout a spolupracovat s rodiči a pomoci jim hledat řešení jejich situace.

V oblasti porušení práva na vzdělání, které bylo spojeno i s etnickou a rasovou diskriminací mohou sociální pedagogové působit jednak ve prospěch etnické menšiny, ale také ve prospěch celé společnosti. Pokud se budeme zabývat v našem případě spoluprací a romskou minoritou, zde můžeme působit na rodiče dětí, aby změnil svůj přístup ke vzdělávání a probudili v nich zájem o vzdělávání jejich dětí. Do vzdělávacích osnov můžeme zahrnout také historii, tradice a romskou kulturu. Využít služeb romských asistentů a prostřednictvím nich ukázat možnosti, které se jim nabízejí a které mohou využít. Nutná v tomto případě je ale i práce s majoritní společností. Jedná se zejména o oblast multikulturní výchovy, která je v dnešním globalizovaném a stále se přibližujícím světě nezbytná. Každý by se měl seznámit se specifiky etnických menšin, které na našem území pobývají a pochopit je. Důležité je podpořit občany, aby se naučili čerpat z kultur jiných národů a aby se jimi inspirovali, což vede k obohacení jich samotných. Nezbytnou součástí je také morální výchova, výchova k toleranci, snášenlivosti, respektu, solidaritě, altruismu. Nesmíme také zapomenout na komunikaci a schopnost vést dialog.

V oblasti sociálního zabezpečení a sociální péče může být pomoc sociálních pedagogů nasměrována jednak na práci s handicapovanými spoluobčany, ale také se všemi, kteří se dostali o obtížné situace a potřebují se o někoho opřít a podpořit. Úkolem sociálních pedagogů je pomoci zvládnout jim jejich problémy a napomáhat jejich rozvoji např. nabídkou odpovídajících vzdělávacích aktivit, rekvalifikačních kurzů, komunikací s orgány státní správy a samosprávy, zasadit o zlepšení podmínek pro tělesně handicapované spoluobčany.

Jak již bylo zmíněno výše, důležitou součástí působení sociálních pedagogů je i výchova k lidským právům, nejen k jejich respektování a jejich uznávání, ale také k jejich zvnitřnění a chování se v souladu

s nimi. Důležité je nejen to, aby tato práva byla součástí jednotlivých dokumentů, ale podstatnější je, aby se tato práva byla skutečně respektována a jednotlivci se jich nemuseli dovolávat prostřednictvím soudů či jiných orgánů na jejich ochranu.

ZÁVĚR

Ve své práci jsme se snažila podat výklad problematiky sociálních práv v širším kontextu. Je jasné, že možnost domoci se sociálních práv není ještě zcela přijata bez pochyb nejen širokou laickou, ale i odbornou veřejností.

I když tato práva prodělala v posledních desetiletích (od 80. let 20. století) rychlý vývoj, stojí stále pouze v pozadí vedle práv občanských a politických. Jak bylo popsáno výše, jsou však lidská práva nedělitelná a sociální práva tudíž nemají sehrávat pouze vedlejší roli. Svědčí o tom velké množství mezinárodních pramenů práva, které se sociálními právy zabývají a rovněž instituce, které byly zřízeny za účelem dohledu nad dodržováním těchto práv a jejich ochranu. Nejvýznamnější organizace jsou OSN a jeho Výbor pro lidská práva a Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva a v evropském měřítku Rada Evropy a Evropský soud pro lidská práva.

Bylo ukázáno, že Evropský soud pro lidská práva, který se zabývá stížnostmi na porušování Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod je jedinečnou soudní institucí, která si svou existencí dokázala uhájit více než padesát let. Ukazuje se, že možnosti, které Úmluva prostřednictvím Soudu nabízí, jsou široce využívány a způsobily zahlcení Soudu.

Evropský soud pro lidská práva, přestože Úmluva nezaručuje plnou škálu sociálních práv, svou rozhodovací praxí velmi přispěl k ochraně sociálních práv, kterým poskytuje ochranu zejména za použití článku o právu na spravedlivý proces a zákaz diskriminace. Přestože rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva již nemohou rušit rozhodnutí vnitrostátních soudů, jsou státy uznávány a na jejich základě bývají přijímána taková opatření, která by měla znamenat zabránění opakování porušování do budoucna.

Ve vztahu k sociálním právům českých občanů byla zmíněna některá rozhodnutí, která měla i širší dopad než jen na konkrétní stěžovatele. Jednalo se zejména o přijetí opatření se vzděláváním romských dětí, ale i ochrany rodiny ve vztahu k umisťování dětí do ústavní péče.

Budoucí vývoj ukáže, kam se rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva bude dále ubírat. Zda se bude blíže a širěji zabývat sociálními právy, či zda jeho rozhodovací praxe dosáhla v tomto směru maxima.

Vzhledem k plánovanému přistoupení Evropské unie k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod se jeví budoucnost Evropského soudu pro lidská práva jako zdaleka ne ukončená. Bude mít *de facto* postavení nejvyšší soudní autority na evropském kontinentu, pokud se podaří, aby jeho činnost nebyla paralyzována tisíci stížnostmi.

Je však třeba konstatovat, že ochrana sociálních či lidských práv prostřednictvím mezinárodních soudních či kvazisoudních orgánů by měla nastupovat až jako krajní způsob řešení porušování těchto práv. Pokud se již jednotlivec obrací na tyto orgány, svědčí to většinou o tom, že došlo k porušení zaručeného práva. Úkolem státu by tak v první řadě mělo být zabránit takovým porušením, aby bylo pokud možno co nejméně důvodů, proč se na soud obracet.

RESUMÉ

Tématem této diplomové práce je rozhodování Evropského soudu pro lidská práva v otázce sociálních práv českých občanů. Diplomová práce se skládá ze sedmi částí a každá tato část je věnována významným oblastem sociálních práv.

První kapitola diplomové práce pojednává o historickém vývoji lidských, resp. sociálních práv od starších období lidských dějin až po současnost. V oblasti sociálních práv docházelo k postupnému vývoji. Nejprve se jednalo o pomoc poskytovanou panovníkem, později kláštery, městy a obcemi. Od středověku dochází k rozvoji sociální péče a vznikají první kodifikace v oblasti sociálního zákonodárství. Se zvýšeným zájmem o sociální práva se setkáváme v období po první světové válce.

V této kapitole je také zmíněno několik významných historických, ale i současných dokumentů, které měly velký přínos pro rozvoj základních lidských práv a svobod. Můžeme zde zmínit kupříkladu anglickou Magnu Chartu Libertatum (1215) nebo v pozdějším období Deklaraci nezávislosti USA (1776), francouzskou Deklaraci práv člověka a občana (1789), Všeobecnou deklaraci lidských práv (1948) a v neposlední řadě Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (1950), která vznikla na půdě Rady Evropy.

Druhá část diplomové práce je věnována filozofickým a sociálním východiskům současné koncepce předmětu úpravy sociálních práv. Jejich základy můžeme najít již ve Starém zákoně a navazujících křesťanských textech. Již významní novověcí myslitelé jako byl Hugo Grotius, John Locke, Charles de Montesquieu, Jean Jacques Rousseau či Imanuel Kant se ve svých úvahách zabývali lidskými právy. Základem lidských práv se stalo učení o přirozených právech a požadavek rovnosti všech lidí. V 19. století potom dochází k pozitivizaci lidských práv. Lidská práva jsou charakterizována jako vrozená, mající svůj původ v lidské přirozenosti. Později bylo nutno lidská a občanská práva rozšířit o práva hospodářská, sociální a kulturní, přičemž tato práva předpokládají posilování zásahu státu. S tímto můžeme také zmínit rozdělení práv na tři, resp. čtyři generace.

Třetí kapitola diplomové práce se zabývá základními pojmy a definicemi sociálních práv a také jejich vztahem ke studovanému oboru. I když jsou sociální práva nedělitelnou součástí lidských práv, právní dokumenty rozdělují mezi dvěma kategoriemi. Jedná se o práva občanská a politická a o práva sociální, hospodářská a kulturní. Sociální práva na rozdíl od práv občanských a politických vyžadují aktivní konání ze strany státu (tzv. pozitivní závazek). Někteří autoři uvádějí, že sociální práva není možné definovat vůbec, jelikož se jedná o vágní a nejasný pojem. Velký význam pro interpretaci sociálních práv však přináší judikatura soudů a organizací zřízených na jejich ochranu. Jako konkrétní práva lze zařadit pod pojem sociální práva například právo na sociální ochranu, právo na plnohodnotný životní standard, právo na stravu, právo na vzdělání, právo na bydlení, právo na zdraví, právo na práci a právo na odpočinek a volný čas. Součástí této kapitoly je také vztah sociálních práv k sociální pedagogice. Sociální práva se projevují v oblastech, kterým se věnuje sociální pedagogika. Jedná se například o pomoc jedincům pocházejícím z nízkého sociálně kulturního prostředí, dětem a mládeži pocházejícím z dysfunkčních rodin, občanům v nouzi, etnickým menšinám, starým lidem. Součástí sociálně pedagogického působení může být také výchova k dodržování a respektování lidských práv.

Čtvrtá část diplomové práce se zabývá rozбором mezinárodních a vnitrostátních pramenů sociálních práv. Již na půdě OSN byla přijata Všeobecná deklarace lidských práv (1948), která zahrnuje mimo jiných také práva sociální. Tato Deklarace byla později doplněna Paktem o občanských a politických právech a Paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Přidružená organizace OSN Mezinárodní organizace práce přijala desítky úmluv týkajících se sociálních práv. Další mezinárodní organizací, která se zasazuje o prosazování lidských práv, je Rada Evropy. Ta přijala Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, na jejímž základě byl založen také Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku, jemuž je věnována samostatná kapitola. Čistě evropským dokumentem zabývající se lidskými právy je Listina základních práv Evropské unie, která se stala součástí tzv. Lisabonské smlouvy. V souvislosti s našim

vstupem do Evropské unie, se pro nás staly závazné ty dokumenty, které Česká republika ratifikovala. Z pramenů české práva je nutné zdůraznit nejen Ústavu ČR a Listinu základních práv a svobod, ale také další zákony nižší právní síly, nařízení, vyhlášky či metodické pokyny státních orgánů, které se zabývají problematikou sociálních práv.

Následující kapitola diplomové práce řeší otázku vymáhání sociálních práv na mezinárodní úrovni. Zde se o dodržování sociálních práv zasazuje například Výbor pro lidská práva, Výbor pro hospodářská sociální a kulturní práva, Mezinárodní organizace práce a Rada Evropy. Na úrovni Evropské unie působí Evropská komise a Soudní dvůr Evropské unie se sídlem v Lucemburku. V České republice mají nejvýznamnější roli při vymáhání práv soudy.

Šestá část diplomové práce se věnuje obsáhleji Evropskému soudu pro lidská práva, který je nezávislým soudním orgánem zřízeným Radou Evropy na základě Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod v roce 1959. Soud řeší případy porušování práv dle Úmluvy a jejich dodatkových protokolů. V diplomové práci je podrobněji popsáno fungování Soudu a také průběh řízení před ním. Součástí této kapitoly je také praktická část, ve které jsou rozebrána některá rozhodnutí Soudu v otázce sociálních práv českých občanů. Konkrétně se jedná o právo na vzdělání, právo na respektování soukromého a rodinného života dle a právo na sociální zabezpečení a sociální péči.

Závěrečná kapitola diplomové práce je věnována vlivu judikatury Evropského soudu pro lidská práva na práci vnitrostátních orgánů a také vlivu na oblasti, kterými se zabývá sociální pedagogika.

ANOTACE

Tato diplomová práce pojednává o rozhodování Evropského soudu pro lidská práva v otázkách sociálních práv českých občanů. V první části se práce zabývá vedle historického vývoje lidských, resp. sociálních práv jejich filozofickými, ideologickými a sociálními východisky. Dále byla definována a rozebrána jednotlivá sociální práva a jednotlivé prameny sociálních práv jednak na úrovni mezinárodní a evropské, jednak české prameny, a to zejména s důrazem na Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod. Následuje popis vymáhání těchto práv. Velký důraz je také kladen na postavení a fungování Evropského soudu pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku a jeho rozhodovací praxi. V praktické části byly provedeny kazuistiky několika rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva proti ČR v oblasti sociálních práv. V závěru byl posouzen vliv rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva na judikaturu českých soudů a národní zákonodárství.

Klíčová slova

Sociální práva, lidská práva, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva), principy Úmluvy, Evropský soud pro lidská práva, Rada Evropy, porušování práv, stížnost.

Annotation

This Diploma thesis deals with the decisions of the European Court of Human Rights on social rights of Czech citizens. The first part of the thesis explores the historical development of human and social rights and philosophical, ideological and social bases of the rights. Furthermore, individual social rights and sources of such rights both from the international and European as well as from the Czech level are defined and explained, emphasising the European Convention on Human Rights; followed by a description of the enforcement of social rights. The thesis also stresses the position and operation of the European Court of Human Rights in Strasbourg and its decision making. The practical part of the thesis provides a survey of some case-law of the Court on the

social rights against the Czech Republic. The final part assesses the impact of the Court's social rights adjudication on Czech courts and domestic legislation.

Keywords

Social rights, Human rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights), principles of the Convention, European Court of Human Rights, Council of Europe, breach of law, application.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Tištěné prameny

1. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. vyd. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-03.
2. BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2005, 260 s. ISBN 80-7357-073-4.
3. COURTIS, C. (ed.). *Courts and the Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights: Comparative experiences of justiciability*. International Commission of Jurists. Ženeva. 2008. ISBN 978-92-9037-125-0.
4. DALY, M. (překlad) *Přístup k sociálním právům v Evropě*. Council of Europe Publishing, 2002, ISBN 92-871-4985-2.
5. GHAI, Y. *Human Rights and Social Development: Toward Democratization and Social Justice*. United Nations Research Institute. Democracy, Governance and Human Rights. Programme Paper Number 5. říjen 2001. ISSN 1020-8186.
6. HANUŠ, J. (ed.). *Lidská práva: Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 136 s. ISBN 80-85959-86-0.
7. HEPPLÉ, B. (ed.). *Social and Labour Rights in a Global Context: International and Comparative Perspectives*. 3. vyd. Cambridge University Press. 2005, s. 296. ISBN 13: 9780521818810.
8. HEREDERO, G. A. *Social security as a human right*. Council of Europe publishing, 2007, ISBN 978-92-871-6260-9.
9. HUBÁLKOVÁ, E. *Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech*. Nové vyd. Praha: Česká advokátní komora, 2008, 272 s. ISSN 1210-6348.
10. CHUTNÁ, M., JÍLEK, D. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Právnická fakulta, 1994, 334 s. ISBN 80-210-1005-3.
11. KINCL, J., URFUS, V. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 476 s. ISBN 80-7038-134-5.

12. KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck 2007, 176 s. ISBN 978-80-7179-620-6.
13. KOMÁRKOVÁ, B. *Původ a význam lidských práv*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, 240 s. ISBN 80-04-25384-9.
14. KOMÁRKOVÁ, B. *Lidská práva*. 1. vyd. Brno: EMAN, 1997, 122 s. ISBN 80-901854-5-2.
15. KRATOCHVÍL, J. *Ochrana sociálních práv v Evropské úmluvě na ochranu lidských práv a Mezinárodním paktu o občanských a politických právech*. Disertační práce.
16. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk-prostředí-Výchova K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido; edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
17. KRAUS, B. *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno. 2007.
18. KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2006, 228 s. ISBN 80-7357-214-1.
19. LANGFORD, M. *Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law*. 1. vyd. Cambridge University Press, 2008, s. 687. ISBN 978-0-521-67805-6.
20. NOVÝ, K. *Sociální práva v kostce*. 1. vyd. Praha: Linde, 1994, 463 s. ISBN 80-85647-18-4.
21. NUSCHLER, F. *Soziale Menschenrechte und Entwicklungspolitik. Worum geht es beim Kopenhagener Sozialgipfel?* Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn, 1995. ISBN 3-86077-438-7.
22. MARKOVÁ, I. *Evropský soud pro lidská práva a jeho vybraná rozhodnutí týkající se České republiky*. 1. vyd. Praha: Key Publishing, 2008, 161 s. ISBN 978-80-87071-56-4.
23. SCHNEIDER, J. *Die Justiziabilität wirtschaftlicher, sozialer und kultureller Menschenrechte*. Deutsches Institut für Menschenrechte. Berlin. 2004. ISBN 3-937714-00-6.
24. SLÁDEČEK, V. a kol. *Ústava České republiky. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 960 s. ISBN 978-80-7179-869-9.

25. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. 2. vyd. Praha: Zvon České katolické nakladatelství, 1992, 560 s. ISBN 80-7113-058-3.
26. SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 372 s. ISBN 80-210-1485-7.
27. TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 284 s. ISBN 80-7179-831-2.
28. *Economic, Social and Cultural Rights: Handbook for National Human Rights Institutions*. United Nations publication. ISBN 92-1-154163-8. 2005.
29. Fact Sheet No.16 (Rev.1), The Committee on Economic, Social and Cultural Rights. OSN, Ženeva. 1991.
30. Report of the European roundtable on economic, social and cultural rights, Lisabon, Portugal, 24. – 25. května 2004.
31. Airey v. Irsko, stížnost č. 6289/73
32. Broeks v. Nizozemí, stížnost č. 172/1984
33. Bucheň v. Česká republika, stížnost č. 36541/97
34. D. H. a ostatní v. Česká republika, stížnost č. 57325/00
35. Deumeland v. Německo, stížnost č. 9384/81
36. Feldbrugge v. Nizozemí, stížnost č. 8562/79
37. Havelka a ostatní v. Česká republika, stížnost č. 23499/06
38. Karus c. Itálie, stížnost č. 29043/95
39. Patera v. Česká republika, stížnost č. 25326/03
40. Paterová v. Česká republika, stížnost č. 76250/01
41. Wallová a Walla, stížnost č. 23848/04
42. Zedník v. Česká republika, stížnost č. 74328/01
43. Jitka Zehnalová a Otto Zehnal v. Česká republika, stížnost č. 38621/97
44. Zwaan-de Vries v. Nizozemí, stížnost č. 182/1984
45. Ústavní zákon č. 2/2003 Sb., Listina základních práv a svobod
46. Zákon č. 1/2003 Sb., Ústava ČR
47. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení FMZV č. 209/1992 Sb.)
48. Evropská sociální charta (sdělení MZV č. 14/2000 Sb.)

49. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (vyhláška MZV 120/1976 Sb.)
50. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
51. Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv
52. Všeobecná deklarace lidských práv
53. Charta OSN
54. Atlantická charta
55. Bulletin advokacie, 2004, č. 4
56. Právní rozhledy, 2006, č. 5
57. Právník, 2007, č. 6
58. Právník, 2008, č. 12

Jiné informační zdroje

59. MPSV – Zpráva vlády České republiky o obecných opatřeních k výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva
60. MPSV – Druhá zpráva vlády ČR k výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva - informace o výsledcích šetření a o prvních učiněných závěrech
61. MPSV – Příloha ke Zprávě vlády České republiky o obecných opatřeních k výkonu rozsudku Evropského soudu pro lidská práva
62. www.coe.int
63. www.concourt.cz
64. www.dzeno.cz
65. www.echr.coe.int
66. www.europa.eu
67. www.epravo.cz
68. www.helcom.cz
69. www.ilaw.cas.cz
70. www.justice.cz
71. www.mpsv.cz
72. www.ochrance.cz
73. www.radaevropy.cz
74. www.socialni-zaclenovani.cz

75. www.viaiurius.cz

76. www.vlada.cz

77. www.wikipedia.org

78. www.zkola.cz